

TARİH ANABİLİM DALI
ARISTOPHANES'İN KOMEDYALARINDA
KADIN VE KADIN ALGISI
HAZIRLAYAN
Tuğba YAYLA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN
Doç. Dr. Akın BİNGÖL
KARS – 2023

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ARISTOPHANES'İN KOMEDYALARINDA KADIN VE
KADIN ALGISI

Tuğba YAYLA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman ve Jüri Üyeleri

Danışman: Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Üye: Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ayhan YARDİMCİEL

KARS-2023

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tuğba YAYLA tarafından hazırlanan “*Aristophanes’in Komedyalarında Kadın ve Kadın Algısı*” başlıklı bu çalışma, **04/07/2023** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi** olarak **oy birliğiyle kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : **Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ**

İmza:

Üye : **Doç. Dr. Akın BİNGÖL**

İmza:

Üye : **Dr.Öğr. Üyesi Ayhan YARDİMCİEL**

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Aristophanes’in Komedyalarında Kadın ve Kadın Algısı*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “*Perception of women and women in Aristophanes’ comedies*” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

.../.../2023

Tuğba YAYLA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İTHAF	iv
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
HARİTALAR ve GÖRSELLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Kuruluş Düzeni.....	2
1.2. Konunun Niteliği, Amacı ve Önemi	3
1.3. Uygulanan Yöntem ve Teknik Notlar	3
1.4. Yunanistan'ın Coğrafyası.....	4
1.5. Peloponnesos Yarımadası'nın Coğrafyası.....	6
1.6. Genel Siyasi Tablo	7

I.BÖLÜM

ARISTOPHANES VE KOMEDYALARI

1.1. Tragedya	10
1.1.1 Tragedya'nın Bölümleri	11
1.2. Komedy.....	11
1.3. Aristophanes	13
1.3.1. Aristophanes ve Komedyasının Bölümleri.....	15
1.4. Aristophanes ve Eski Komedy	15
1.4.1. <i>Közürcüler</i>	17
1.4.2. <i>Atlılar</i>	17
1.4.3. <i>Eşekarıları</i>	18
1.4.4. <i>Barış</i>	19
1.4.5. <i>Bulutlar II</i>	19
1.4.6. <i>Kuşlar</i>	20
1.4.7. <i>Kurbağalar</i>	21
1.4.8 <i>Servet</i>	21

1.5. Tarih Öncesi Dönemden Klasik Dönem'e Kadar Kadının Toplum İçindeki Yeri	22
1.5.1 Klasik Dönem'de Atina'da <i>Oikos</i> ve Kadın	24
1.5.2 Klasik Dönem'de Sparta'da <i>Oikos</i> ve Kadın	29

II. BÖLÜM

ARISTOPHANES'İN KOMEDYALARINDA KADIN

2.1. <i>Kadınlar Savaşı</i>	31
2.1.1. <i>Kadınlar Savaşı</i> Analizi	33
2.2. <i>Kadınlar Şenlikte</i>	40
2.2.1 <i>Kadınlar Şenlikte</i> Analizi	41
2.3. <i>Kadınlar Mecliste</i>	48
2.3.1. <i>Kadınlar Mecliste</i> Analizi	50
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	61
EKLER	67

ÖNSÖZ

Lisans eğitimime başladığım yıllarda dönem arkadaşlarım “çağdaş” olana ilgi duyarken ben, antik Yunan ve Roma tarihine ilgi duymaya başlamıştım. Arkeolojik çalışmalar, yüzey araştırmaları, müze-höyük-ören yeri ziyaretleri, komedya ve tragedya okumaları, mitolojik kahramanlar ve hikayeler...

Eskiçağ çalışmalarına olan bu ilgime destek verip henüz lisans öğrencisiyken yüzey araştırmalarına beni de dahil ederek saha tecrübesi kazanmama imkân sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Yardımcıel Hocama ve bölümde yüksek lisans sürecimde danışmanlığımı yapan, tez çalışmamda ve konumun belirlenmesi noktasında benden yardımlarını eksik etmeyen tez danışmanım Doç. Dr. Akın Bingöl’e teşekkür ederim. Ayrıca Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümündeki Lisans sürecimde de derslerini almış olduğum ve tez sürecimde benden desteklerini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Sultan Deniz Küçüker’e ve Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümündeki kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet Gözlü’ye teşekkürlerimi sunuyorum.

“Aristophanes’in Komedyalarında Kadın ve Kadın Algısı” başlıklı bu tez çalışmasının amacı Antik Yunan’da yaşayan kadının toplum içerisindeki yerini incelemek ve Aristophanes’in komedyalarında yer alan kadınların toplumsal rollerini var olan gerçeklik ile karşılaştırarak yorumlamaktır. Tez çalışması için kullandığım kaynaklara ulaşma konusunda yardımını esirgemeyen arkadaşlarıma, sevgilerini üzerimde hep hissettiğim annem ile babama ve ısrarla yanımda olan hayat arkadaşım, canım eşim İbrahim Yayla’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Tuğba YAYLA

Temmuz, 2023

Kars

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ARISTOPHANES'İN KOMEDYALARINDA KADIN VE KADIN ALGISI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tuğba YAYLA
Doç. Dr. Akın BİNGÖL
2023 – VII + 84 s.

ÖZET

Aristophanes'in Komedyalarında Kadın ve Kadın Algısı başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, Antik Yunan toplumunun zaman içerisinde kadına biçmiş olduğu toplumsal roller, sosyal yaşamda savaşın kadınlar üzerindeki etkisi ve *oikos* içerisinde kadının yaşamı antik ve modern kaynaklar taranarak incelenmiştir. Ardından Aristophanes'in günümüze ulaşan 11 komedyası incelenerek kadınların başrolde olduğu üç komedyanın detaylı analizi yapılmış ve çevirilerde yapılan farklılıklara çalışma içeriğinde yer verilmiştir. Kadınlara toplumun biçtiği roller ile komedyalarda yer alan kadınların benzer ve farklı yönleri değerlendirmeler yapılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aristophanes, Antik Yunan, Kadın, Atina, Sparta, Komediya

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT
PERCEPTION OF WOMEN AND WOMEN IN ARISTOPHANES'
COMEDIES
MASTER'S THESIS
Tugba YAYLA
Assoc. Prof. Dr. Akin BİNGÖL
2023 – VII + 83 p.

ABSTRACT

In this master's thesis titled Women and Perception of Women in Aristophanes' Comedies, the social roles that the Ancient Greek society gave to women over time, the effect of war on women in social life and the life of women in *oikos* were examined by scanning ancient and modern sources.

Then, by examining the 11 comedies of Aristophanes that have survived, a detailed analysis of three comedies in which women are the leading roles is made and the differences in translations are included in the content of the study. The roles assigned to women by the society and the similar and different aspects of women in comedies are discussed by making evaluations.

Keywords: Aristophanes, Ancient Greece, Woman, Athens, Sparta, Comedy

İTHAF

Bu çalışmayı eğitim hayatımın şekillenmesi noktasında büyük emeği olan canım annem Saniye Özdemir'e ithaf ediyorum.

KISALTMALAR

Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi

bk.	:Bakınız
C.	:Cilt
çev.	:Çeviren
dn.	:Dipnot
ed.	:Editör
MÖ	:Milattan Önce
s.	:Sayfa
vb.	:Ve Benzeri

Metinde Kullanılan Standart, Süreli Yayınlara ve Antik Kaynaklara İlişkin Kısaltmalar Listesi

Ar.	:Aristophanes
Arist.	:Aristoteles
ÇKÜEFD.	:Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
DTCF.	:Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi
Eccl.	:Ecclesiazusae
Eq.	:Equites
Hdt.	:Herodotus
Hell.	:Hellenica
Hom.	:Homer
Il.	:Iliad
LOEB.	:Loeb Classical Library
Lys.	:Lysistrata
Poet.	:Poetica
Thesm.	:Thesmophoriazusae
Thuc.	:Thucydides
Vesp.	:Vespae
Xen.	:Xenophon

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Aristophanes'in Komedyalarının Kronolojik Listesi.67

Tablo 2: Komedyalarda Yer Alan İsimler ve Anlamları.67

HARİTALAR ve GÖRSELLER LİSTESİ

Harita 1: MÖ 8. ve 5. Yüzyıllarda Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Genişlemesi.	71
Harita 2: MÖ 6. Yüzyıl Attika Ve Atina'nın Gelişimi.	71
Harita 3: Anakara (Kıta) Yunanistan.....	72
Harita 4: Peloponnesos Savaşları.....	73
Harita 5: Peloponnesos Savaşları.....	73
Görsel 1: Kadın idolü, Naksos MÖ 3000.....	74
Görsel 2: Kadın İdolü, Naksos MÖ 2600-2500.....	75
Görsel 3: Tunç Çağına Ait Kadın Figürinler.....	76
Görsel 4: Üç Minos Kadını GÖsteren Fresk.	76
Görsel 5: Kadın ve Erkek Akrobatların Boğanın Üzerinden Atlamasını Gösteren Fresk	77
Görsel 6: Bir Ekmekçide Çalışan Kadınlar; Boeotia İşi Pişmiş Toprakta Bir Model	77
Görsel 7: British Museum'daki boyalı Pişirilmiş Toprakta Kadınların Dedikodu Sahnesi.	78
Görsel 8: Atina Ulusal Müzesi'ndeki Taştan Bir El Değirmeninde Buğday Öğüten Kadın, MÖ 5. Yüzyıl	78
Görsel 9: Aristophanes. Bronz Baş. Yaklaşık 200 Yılında Tarihlenen Ünlü Bir Özgün Yapıtın Repliki	79
Görsel 10: Çeşme Başında Sohbet Eden Kızlar. VI. Yüzyılın Atina Amforasından Ayrıntı.	80
Görsel 11: Thesmophoria, 1894 – 1897, Francis David Millet. Brigham Young Üniversitesi.....	80
Görsel 12: Aristophanes'in Thesmophoria'sından bir Attika Kırmızı Figürlü Krater'den Sahne. Apulia, MÖ 370. Martin von Wagner Müzesi, Würzburg, Almanya.	81
Görsel 13: Atina Akropolünün Eteklerinde Dionysos Tiyatrosu'nun 4. Yüzyıldan Kalma Taş Versiyonu	82
Görsel 14: Dionysos Tiyatrosu.....	82
Görsel 15: Dionysos Tiyatrosu.....	83

GİRİŞ

Tezimizin ana konusunu, Aristophanes'in komedyalarında yer alan kadınlar ve yazarın kadınlara yönelik algısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda döneme siyasi anlamda yön veren Peloponnesos Savaşı, toplumsal etki ve sonuçları bakımından da önem arz etmektedir. Yaşanılan savaşların toplumdaki yansımalarını ise edebi metinler üzerinden okumak mümkündür. Toplumu derinden etkileyen her olay; doğal afet, savaş, kıtlık vb. insanların yaşamlarına çeşitli etkiler yapmaktadır. Antik Yunan'ın kültür tarihi incelenirken de komedyaların, tragedyaların ve çeşitli edebi metinlerin yeri her zaman ayrı olacaktır. Dönem yazarları eserlerinde toplumsal sorunlara yer vermekle beraber bu sorunlara da eleştirel bir bakış açısı ile de yaklaşmışlardır. Aristophanes de toplumda meydana gelen her türlü olayı komedyalarında işlemekten çekinmemiş gerek siyasetçilere gerek kurumlara gerekse de yaşanılan savaşa karşı olan duruşunu eserlerinde net biçimde ifade etmiştir.¹

Kadınlar, doğası gereği tarihsel süreç içerisinde, çoğu zaman çeşitli toplumlarda karanlık ve baskı altında yaşamlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Antik Yunan dünyasına ilişkin yazılı kaynaklara bağlı olarak Atina ve Sparta toplumları içinde de kadınların, toplum içerisindeki statüleri ve dönemin getirilerinden dolayı birçok fırsattan yararlanamadıklarını söylemek mümkündür. Sparta'da yaşayan kadınların toplumsal varlığı ve statüsü düşünüldüğünde Atina'da yaşayan kadınlardan bazı noktalar ile ayrıldığı net bir şekilde görülsün² de bu dönem kadınlarının genel olarak bağımlı, sınırları belirgin ve kontrol altında bir yaşam sürdükleri ortadadır.

Atina'da kadınların *oikos*³ sınırları içindeki yaşamında öncelikli görevi çocuk doğurmak ve soyun devamlılığını sağlamak olmuştur. Kadın Atina'da adeta çocuk doğurmak için kullanılan bir araç görevini görmekte ve ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalmaktaydı.⁴ Genel olarak ise ekonomik durumlarına göre

¹ Thomas R. Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, (Çev. Ümit H. Yolsal), İstanbul, Say Yayınları, 2017, s. 276.

² Esra Yalazı, Sultan Deniz Küçüker, "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", **Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri**, Sayı: IX/9, (2015), s. 62.

³ Eski Yunanca'da *oikos* kelimesi "ev", *oikonomia* da "ev yönetimi" anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bk. Arist., **Poetica**, s. 10. Ayrıca Antik Yunanlılar hem aileyi hem de ailenin içerisinde yaşadığı konutu yani evi tanımlayabilmek adına *oikos* kelimesini kullanmışlardır.

⁴ Defne Yılmazcan, "Antik Yunan'da Oikos ve Kadın", **ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: VIII/2, (2020), s. 278.

farklı hayatlar yaşamışlardır. Zengin olanlar kendi *oikos*'larının içerisinde; çocuk doğurup büyüten, ev halkının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan, kilerin eksiklerini gözetten, temizlik, yemek gibi günlük işler ile uğraşan aile bireyleri olmuştur. Yoksul bir *oikos*'un kadını ise kendi evinin işlerini yapmak zorundadır. Bunun dışında farklı işlere de gittikleri bilinmektedir. Bu işleri şöyle sıralanabilir; tarlada çalışmak, çamaşırcılık yapmak, ebelik yapmak, tekstil işi ile uğraşmak, satıcılıkla uğraşmak vb. Maddi anlamda sıkıntılar yaşayan evin kadını böylece evin ekonomisine destek sağlamış oluyordu. İncelenen kaynaklarda edindiğimiz bilgilere göre; Sokrates'in annesi çamaşırcı, Euripides'in annesi ise manavlık yapmış ve ev ekonomisine destek sağlamışlardır.⁵

Tez çalışmamızda Aristophanes'in komedyaalarında hayat bulan kadınların yaşamlarına ve sosyal konumlarına değinilerek çağın kadın algısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Tüm bu anlatılanlar ekseninde çalışmanın kuruluş düzeni aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

1.1 Çalışmanın Kuruluş Düzeni

Tezimizin Giriş kısmında genel hatlarıyla Yunanistan'ın ve Peloponnesos Yarımadası'nın coğrafyası hakkında bilgi verilmiştir. Burada coğrafyanın önemine vurgu yaparak ilerleyen süreçte karşı karşıya gelen iki kent-devletin hangi coğrafi imkanlar ile savaştığı bahsedilmiştir. Ardından genel siyasi tabloya değinilmiş ve döneme damgasını vuran Peloponnesos Savaşı hakkında bilgi verilmiştir.

Tezimizin I. bölümünde, tragedya ve komedyanın tarihsel sürecine değinilmiştir. Ardından Aristophanes'in komedyaya dahil oluşuna kronolojik olarak yer verilmiş ve Aristophanes'in yaşamına dair ulaşılan bilgilere değinilmiştir. Yazarın çocuklarının isimleri konusunda düşülen ayrılığa ve annesinin adına dair tek bir kaynakta rastladığımız bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca yazarın kadın konusu dışında tutulan sekiz komedyasına ayrı başlıklar açarak kısaca bahsedilmiştir. Bölüm içerisinde Antik Yunan'da kadının geçmişi de incelenmiştir. Ancak bu inceleme "Tarih öncesi dönemden, klasik döneme kadar" olan süreç olarak sınırlandırılmıştır. Sürecin, tarih öncesi dönemden alarak kadının zaman içerisinde çeşitli kalıplara konulduğunun görülmesi açısından önem arz etmektedir. Yazarın yaşamış olduğu

⁵ Yılmazcan, "Antik Yunan'da Oikos ve Kadın", s. 281.

dönemi bitiş sınırı olarak almamızın sebebi ise çalışmamızın sınırından çıkmama arzumuzdur. Kadının Antik Yunan'da incelenmesi, kadına karşı farklı bakış açıları hâkim olduğundan Atina ve Sparta için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Tezimizin II. bölümünde, Aristophanes'in kadın konusunu işlediği üç komedyası detaylı bir şekilde asıllarından çevrilerek incelenmiştir. Bu komedyaaların kronolojik bir sırayla; *Kadınlar Savaşı*, *Kadınlar Şenlikte* ve *Kadınlar Mecliste* analizleri yapılmıştır.

1.2. Konunun Niteliği, Amacı ve Önemi

Çalışmanın niteliği, özgün kaynaklar üzerinden yapılan çalışmaların, çevirilerin karşılaştırmalı olarak incelenerek değerlendirilmesidir. Tezimizin ilk amacı, Antik Yunan'da yaşayan kadının toplum içerisindeki yerini incelemek ve Aristophanes'in komedyaalarında yer alan kadınları karşılaştırarak yorumlamaktır. İkinci amacı ise tarih öncesi dönemden başlayıp Klasik döneme kadar Antik Yunan'da yaşamış olan kadınların süreç içerisinde, toplumsal anlamda ne gibi değişim ve dönüşüm yaşamış olduklarını irdelemektir. Böylelikle, devletlerin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların kadın yaşamına etkileri, Antik Yunan'daki örnekler üzerinden izlenmiş olacaktır.

1.3. Uygulanan Yöntem ve Teknik Notlar

Doküman analizi yöntemiyle ele alınan bu çalışmada, öncelikle dönemlere ilişkin antik kaynaklar incelenmiştir. Peloponnesos Savaşı dönemindeki gelişmeler için Thukydides'in *Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı* isimli kaynağından faydalanılmıştır. Savaşa ve döneme dair çeşitli kaynaklardan da okumalar ve araştırmalar yapılmıştır. Ardından Loeb serileri üzerinden ve aynı zamanda Türkçeye yapılmış çevirileri üzerinden Aristophanes'in günümüze ulaşan komedyaaları incelenmiştir. Konumuz itibariyle komedyalarda özellikle kadın konusunun işlendiği eserler öne çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmamızda, komedya oyunlarının adları ve oyun adları ile bağlantı olarak seçilmiş olan oyunlardaki kişi adları ve bunların anlamları tablo haline getirilmeye çalışılmış ve bu tablo çalışmanın sonuna yerleştirilmiştir.

Aristophanes komedyaalarının yanı sıra kendisinin de eserlerinde yer verdiği tragedya ozanı Euripides'in eserleri eş zamanlı olarak incelenmiştir. Antik kaynak

kısaltmalarında “Oxford Classical Dictionary Abbreviation List, 4th Edition” kullanımları dikkate alınmıştır. Türkçe terimlere ilişkin kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu kısaltmaları esas alınmıştır. Çalışmanın konusu ile alakalı “Haritalar Listesi” giriş kısmında sunulmuş, harita görselleri ve ek olarak yine konumuz ile alakalı diğer çeşitli görsel kaynaklara ise çalışmanın sonunda yer alan “Ekler” ve “Komedyalardaki Kişiler” başlıkları altında yer verilmiştir.

1.4. Yunanistan’ın Coğrafyası

Yunanistan, Ege Bölgesi’nde yer alan ve üç tarafı denizlerle kaplı olan bir yarımadadır. Konumu itibariyle Yunanistan’ın sınırlarına bakıldığında kuzeyinde Balkanlar, batısında İon Denizi, doğusunda Ege Denizi ve güneyinde Akdeniz yer almaktadır.

Yunanistan’ın toprakları incelendiğinde oldukça dik yapıda olan sıradağlarının varlığı bölgenin siyasi tarihine nasıl yön verdiği konusunda alenen bilgi vermektedir.⁶ Bahsi geçen dağlar için; kuzey ve güney uzantısında yer alan Pindos Dağları’nı, güney kesimde bulunan Parnassos’u ve Orta Yunanistan bölgesinin doğu kısmında yer alan Olympos Dağı’nı⁷ örnek gösterebiliriz.⁸ Yunanistan’da dağların doğal bir engel oluşturduğu gerçekliğinden yola çıkarak diyebiliriz ki Yunanistan dağlar arasında sıkışmış bir vaziyette olan çekirdek bir bölgedir. Elbette *“Yunanistan’ın coğrafya bakımından bu parçalanmış durumu bu ülkenin siyasal bakımdan da irili ufaklı devletlere bölünmesinde başlıca etken olmuştur”*.⁹ Dağlar, Yunanistan’da belli başlı bölgelerin oluşmasına imkân yaratmıştır ve bu bölgeler arasında; *Epeiros, Akarnania, Teselya, Aitolia, Phokis, Boiotia, Attika, Akhaia, Elis, Messenia, Lakonia, Arkadia, Argolis* yer almaktadır.¹⁰

Yunanistan’ın jeolojik karakteri incelendiğinde dağlardan sonra verimli vadilerinden bahsedilebilir. Yunanistan’ın yalnızca %20’si ile %30’una yakını tarım yapılmasına olanak vermektedir.¹¹ Yunanistan’ın tarıma uygun verimli yerlerini, sarp dağlar ve

⁶ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ’a**, s. 21.

⁷ 3.000 metreye yakın rakımıyla Yunanistan’ın en yüksek dağı olan Olympos, Homeros’un Olympos dininin 12 tanrısının meskeni olduğuna inanılmaktadır. Bk. Mehmet Ali Kaya, **Ege ve Eski Yunan Tarihi – I**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, s. 31.

⁸ Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 38

⁹ Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 4.

¹⁰ Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, s. 38, 39.

¹¹ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ’a**, s. 21; Yunanistan’ın dörtte üçü dağlıktır ancak toprakların beşte biri tarım yapmaya imkân tanımaktadır. Bk. Peter Levi, **“Eski Yunan”, Atlaslı**

tepeler arasında kalan vadiler ile ırmakların denize dökülürken suladıkları ovalar oluşturmuştur. Yunanistan'ın verimli bölgelerinden en büyüğü ise kuzey kesimde yer alan Teselya bölgesidir.¹² Yunanistan'da ırmaklar elbette coğrafyadan kaynaklı olarak bazıları dışında oldukça kısadır. Irmaklar arasında en büyüğü *Peneios*'tur.¹³ Bunun dışında isimleri çoğunlukla bilinen ırmaklar için örnek vermemiz gerekirse *Akheloos*, *Haliakmon*, *Aksios* ve *Alpheios*'u sayabiliriz.¹⁴

Yunanistan'ın coğrafi yapısı tarım için çok elverişli olmasa da dışarıdan gelebilecek tehditler ve saldırılar açısından oldukça avantajlı bir durum sunmaktadır. Nitekim, kuzey ve güney bölgelerde yer alan sarp dağlar ve ülkenin etrafının denizler ile çevrili olması gerçekleştirilecek istilalar için önleyici durumundadır. Dağlık ve deniz ülkesi olan Yunanistan'ın insanları, yaşamlarını coğrafyaya bağlı olarak idame ettirmişlerdir. Bu nedenle daha çok ovalarda ve kıyı kesimlerde yaşayan insanlar için yaşam alanlarına paralel olarak denizcilik önemli bir faaliyet olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵

Yunanistan'ın kıyı şeridinin oldukça fazla girintili ve çıkıntılı olması, olağanüstü limanların varlığı ve korunaklı körfezlerin çokluğu balıkçılar ile gemicileri oldukça teşvik eden unsurlar olmuştur.¹⁶ Ancak bu teşvik her an denize açılmaya olanak vermemiştir. Dönemin sınırlı teknolojisi ile yapılan faaliyetler, kötü hava şartlarını alt edebilecek düzeyde değildir. Denizde faaliyet gösteren insanlar, hava güzelken bile kıyıya yakın durmayı önemsemişlerdir.¹⁷ Eski Yunan tarihi konusunda en eski kaynağımız olan Homeros'un¹⁸ belirttiği üzere Zephyros korkulan kuzeybatı rüzgarıdır;¹⁹ Homeros, *İlyada*'da bu rüzgârdan öylesine bahseder ki denizcilerin korkularını anlama noktasında akıllarda soru işareti dahi yer kalmaz. Homeros kuzeybatı rüzgârından şöyle bahsetmektedir.

Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi III. Cilt, (Çev. Neşe Erdilek), İstanbul, İletişim Yayınları, 1987, s. 13.

¹² Kaya, *Ege ve Eski Yunan Tarihi – I*, s. 33.

¹³ Kaya, *Ege ve Eski Yunan Tarihi – I*, s. 35.

¹⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 39.

¹⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 39.

¹⁶ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (Çev. Necati Aça), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1999, s. 18.

¹⁷ Martin, *Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a*, s. 22.

¹⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 21.

¹⁹ Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, s. 18.

*“Zephyros yelinin üst üste getirdiği dalgalar yankılı kıyıya çarparsa
nasıl, önce açık denizde başkaldırır da yükselir hani, gelir sonra kırılır
karada, öter güm güm, burunlarda olur sırtı yusyuvarlak ...”²⁰*

Yunanistan’daki iklim ve bitki örtüsü büyük oranda tarım için elverişli değildir. Yağış miktarının istikrarsız seyrettiği Yunanistan’da çiftçiler ani sellere ve kuraklıklara alışmışlardır. Tüm bunların yanı sıra Yunanlar, kendi iklimlerinin dünyanın en iyi iklimi olduğu inancına sahip olmuşlardır.²¹

Daha başka özelliklerinin de olduğu Yunanistan coğrafyasında: dağlar ülkeyi küçük parçalara ayırmış, birbirinden bağımsız yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Siyasal birliğin görülememiş olması sözü edilen parçalanmış ve engebelerle sahip olan fiziki coğrafyanın sonucudur. Elbette birbirinden bağımsız olarak doğan kent-devletleri zaman içerisinde birbirlerine düşman olmuşlardır ve geçim koşulları ile doğanın zorlaması sonucu insanlar kıyı bölgelere yerleşmek zorunda kalmışlardır.

1.5. Peloponnesos Yarımadası’nın Coğrafyası

Yunanistan anakarasının güneyinde yer alan Peloponnesos Yarımadası (Mora), anakaraya çok dar bir kıstak²² ile bağlıdır. Bahsi geçen kıstak Attika bölgesi ile Peloponnesos yarımadasını birbirine bağlamaktadır. Peloponnesos Yarımadasının bölgeleri; *Messenia*, *Lakonia*, *Elis*, *Argolis*, *Akhaia* ve *Arkadia* olarak sıralanmaktadır. Eski çağlarda bu yarımada için çeşitli adlandırmalar karşımıza çıkmıştır. Öncelikle Eski Yunanlara göre bu yarımada adını efsanevi kral Tantalos’un oğlu olan Pelops’tan²³ alıyordu. Peloponnesos Yarımadası dikkatli incelenirse görünüş olarak nasıl İtalya çizmeye benzetiliyorsa, o da adeta bir dut yaprağına benzetilmektedir. Çeşitli kaynaklarda dut yaprağı benzetmesi çınar ağacı yaprağı²⁴ olarak da karşımıza çıkmaktadır.

²⁰ Hom. *II*. IV. 425.

²¹ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ’a**, s. 23.

²² Korinthos Kıstağı, oldukça dar bir kıstaktır. Ancak bu kıstağın varlığı Yunanlı deniz tüccarları tarafından deniz ticaretinde engel olarak görülmekteydi. Bundan kaynaklı olarak Bahsi geçen Korinthos Kıstağını zaman içerisinde ortadan kaldırmaya yönelik fikirler ortaya atılmıştır. En son olarak 1881 yılında başlayan kanal açma çalışmaları amacına ulaşarak Peloponnesos Yarımadası yapay bir ada haline dönüştürülmüştür. Açılan kanalın derinliği 8 m. uzunluğu ise yaklaşık 6.750 m. olmuştur. Bk. Kaya, **Ege ve Eski Yunan Tarihi – I**, s. 35, 36.

²³ Peloponnesos için Yunanlar, Pelops’un Adası tabirini kullanmışlardır. Bk. Friedell, **Antik Yunan’ın Kültür Tarihi**, s. 21.

²⁴ Friedell, **Antik Yunan’ın Kültür Tarihi**, s. 20.

Latince “dut yaprağı” anlamına gelen Mora kelimesini ise bugün yarımada'nın ismi olarak kullanmaktayız.²⁵ Yarımada'nın yüz ölçümü 21. 480 km² 'dir.²⁶ Yarımada'da bulunan önemli dağ dizisi Taigesos Dağı'dır. Bu dağ dizisi, Batı Lakonia yarımadasının ucunda ve Yunan anakarasının en güneyinde yer alan Tainaron Burnu'nda son bulmaktadır.²⁷ Ayrıca bu dağ dizisi Messenia bölgesini Lakonia bölgesinden bir duvar gibi ayırmaktadır. Yarımada'nın ve hatta tüm Yunanistan'ın en verimli yeri Messenia'dır. Güney ve güneybatı rüzgarlarının bolca yağış getirerek zenginleştirmiş olduğu bu bölgede zengin bitki örtüsü öne çıkmaktadır.²⁸ Messenia bölgesi sahip olduğu zenginliklerden kaynaklı olarak bol miktarda ürün yetiştirmeye ve tarıma uygun bir konumdadır. Ayrıca büyükbaş hayvanların otlayabileceği alanın fazla olması da bölge halkı için avantaj sağlamıştır.²⁹ Güney kesimlerden gelen bol yağış ile yarımada'da bulunan Alpheios Nehri ürün üretimi konusunda yarımada'nın şansı sayılabilir. Nehir ilk önce kuzeybatı daha sonraysa batı yönünde ilerleyerek Elis³⁰ Ovası'na can verir, son durağıysa Akdeniz olur. Peloponnesos Yarımadası'nın bir diğer önemli ırmağı da adından “bol sazlıklı” nehir olarak söz ettiren Eurotos Irmağı'dır.³¹

1.6. Genel Siyasi Tablo

Yunanistan coğrafyasının yıldız konumunda olan iki kent-devleti Atina ve Sparta süreç içerisinde çeşitli birlikler kurmuştur. Bu birlikleri sıralamak gerekirse; Peloponnesos Birliği, Hellen Birliği ve Attika-Delos Deniz Birliği'nden söz edilebilir. Birliklerin kuruluş amaçları ortak çıkar ve fayda alanları sağlamak ve düşmana karşı olmaktır. Ayrıca bahsi geçen iki kent-devletinin yönetim açısından farklı siyasetler izliyor olmaları onların çatışması noktasında oldukça önem arz etmektedir.

MÖ 546 senesi itibariyle Persler Anadolu'da 200 yıl sürecek olan egemenliklerini kurmaya başlamıştır.³² Perslerin egemenlik alanlarının genişlemesi ile birlikte Batı Anadolu'da konumlanmış olan Yunan kent-devletlerinin ekonomik, ticari ve sosyal

²⁵ Kaya, **Ege ve Eski Yunan Tarihi – I**, s. 27.

²⁶ Machiel Kiel, J. Alexander, “Mora”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 30, (2005), s. 280

²⁷ Kaya, **Ege ve Eski Yunan Tarihi – I**, s. 31,32; Friedell, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, s. 21.

²⁸ Kaya, **Ege ve Eski Yunan Tarihi – I**, s. 33.

²⁹ Martin, **Eski Yunan Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, s. 21.

³⁰ Elis bölgesinde, Yunanlıların ünlü şenliklerini yaptıkları Olympia bulunur.

³¹ Friedell, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, s. 21.

³² Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, s. 97.

kurumları etkilenmeye başlamıştır. Tüm bu yaşananların dışında siyasal anlamda da bağımsızlıklarının ellerinden gidiyor olması ve kent-devletlerindeki yönetim gücünün tiranlığın elinde olması kent-devletlerinin bir kurtarıcı aramaya başlamasına neden olmuştur. Kent-devletleri Yunanistan anakarasında bulunan iki büyük kentten destek talebinde bulunmuştur.³³ Nitekim ilerleyen süreçte kurulmuş olan Hellen Birliği ile söz konusu olan iki kent-devleti ortak düşmana karşı birlikte hareket etme noktasında aynı çatının altında birleşme kararı almıştır.³⁴ Perslere karşı, aynı cephede savaşan bu iki kent-devleti daha sonra Attika-Delos Deniz Birliği çatısı altında da görülmüştür. Attika-Delos Deniz Birliği MÖ 478 (ya da 477) senesinde, Perslere karşı ortak bir payda da mücadele edebilmek amacıyla kurulmuştur. Birliğin asıl kuruluş amacı; Perslere karşı mücadele içinde olmak ve adalar ile Anadolu'da bulunan Yunan şehirlerinin bağımsızlıklarını korumaktır. Ancak, zaman içerisinde birliğin yapısından kaynaklanan nedenler ile Atina buradaki tüm ipleri kendi eline almayı başarmış ve adeta bir deniz imparatorluğuna dönüşmüştür.³⁵

Atina'nın bu dönüşümü; Atina, Sparta ve müttefikleri arasında yaşanacak olan Peloponnesos Savaşı'na giden yolu açmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın yaşanmasının asıl nedeni, yukarıda da bahsetmiş olduğumuz Attika-Delos Deniz Birliği ile Atina'nın adeta bir deniz imparatorluğuna dönüşmüş olmasıdır.³⁶ Atina gücüne güç katarken, gücü yalnızca karaya bağlı olan Sparta'nın Atina'nın bu yükselişinden rahatsızlık duymuş olması³⁷ ve aynı zamanda olayların bu kadar alevlenmesinde etkisi olan Atinalı devlet adamı Perikles'in emperyalist politikaları ile birlikte diğer kentler üzerindeki baskının artırılması³⁸ da bu savaşın başlama nedenleri arasındadır.³⁹

Atina, Sparta ve müttefikleri arasında gerçekleşen bu savaş 27 sene sürmüştür. Antik kaynakların vermiş olduğu bilgilere göre bu savaş eskiçağ tarihinde oldukça büyük

³³ Hdt. I. 141- 152

³⁴ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası I. Cilt**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 243; Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, s. 289.

³⁵ Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, s. 106.

³⁶ Ahmet Gözlü, Aydın Efe, "Hegemonya ve Peloponnesos Savaşları", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 59, (2023), s. 9.

³⁷ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, (Çev. Suat Kemal Angı), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2010, s. 283.

³⁸ Sultan Deniz Küçüker, **Doğuşundan Hellenistik Döneme Değın Hellen Polis'inin Kavramsal Boyutları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 132

³⁹ İlkay Sinan Karaman, **Perikles Dönemi ve Atina**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 46.

bir etki yaratmıştır. Savaş hakkında en temel kaynağımız Thukydides'tir. Thukydides'in bu savaş için söylemiş olduğu sözler savaşın ne kadar çetin geçtiğini anlama noktasında yeterlidir. *“Bu savaş öyle bir savaş oldu ki hem Hellenler hem de barbarların bir bölümü bundan etkilendi. Kısaca tüm dünyayı etkisi altına alan bir savaş oldu.”*⁴⁰

MÖ 431 senesinde ufak bir kıvılcımla başlayan Peloponnesos Savaşları süreç içerisinde gittikçe alevlenmiş ve sonuç olarak MÖ 404 senesinde Sparta'nın üstünlüğü ile bitmiştir.⁴¹

⁴⁰ Thuc. *Peloponnesos Savaşları*, I. I

⁴¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 122.

I.BÖLÜM

ARISTOPHANES VE KOMEDYALARI

1.1. Tragedya

Antik Yunan'ın sahne sanatları söz konusu olduğunda ilk olarak karşımıza “Keçi şarkısı”⁴² olarak bilinen tragedya çıkar. Tragedya kelimesinin kökeni açıklanırken kullanılan *tragos* kelimesi, bilinen bir mitosa göre Dionysos'un Olympos Dağı'ndaki tanrısal çevresini meydana getiren keçilere dayanmaktadır.⁴³ Tragedya tanrı Dionysos için, ilkbaharın sonunda her yıl düzenlenen şenliklerde hayat bulmuştur.⁴⁴ Tragedya konusunu mitolojiden ve efsanelerden almıştır. Tragedya, konusunun içeriğinden dolayı da yüzyıllardır yüksek okunma potansiyeline sahip olan eserler ortaya çıkarmıştır.

Tragedyanın geçmişine dair bilgiler oldukça sınırlıdır. İlk tragedyaların Thespis ve Frünihkos'a ait olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir ancak bu ozanların eserleri günümüze ulaşmamıştır.⁴⁵ MÖ 534 senesinde Peisistratos'un isteğiyle tragedyalar resmi olarak Dionysos Bayramı'nda oynanmaya başlamıştır. MÖ 534 senesinden önce tragedyaya dair elimizde net bilgiler bulunmamaktadır.⁴⁶

Tragedya *Dithyrambos* şarkılarından doğmuştur.⁴⁷ *Dithyrambos* tanrı Dionysos'un onuruna söylenen ilahidir. Bu ilahiler flüt eşliğinde ve orkestranın bir sunak etrafında toplanıp daire şeklini alan korusu tarafından okunmaktaydı.⁴⁸ *Dithyrambos*'un geçmişi ise *hymnos* adı verilen şiirlere dayanmaktadır. *Hymnos* şiirleri zaman içerisinde *dithyrambos* olarak gelişimini tamamlamıştır.⁴⁹ Tragedya türünü temsil

⁴² *Trag-*. *Tragos*, keçi anlamına gelmektedir ikinci bileşeni olan *odia* ise şarkı anlamındadır. Ancak Latacz'ın bu konuda kesin bir yargıya varamadığı, keçi şarkısının bu türü ifade etmede yetersiz olduğunu bildirdiğini ifade etmeliyiz. Detaylı bilgi için bk. Joachim Latacz, **Antik Yunan Tragedyaları**, (Çev. Yılmaz Onay), Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43,44,45.

⁴³ Hakan Gülhan, **Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheonu Ve Dini Ritüeller**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 30.

⁴⁴ Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, s. 112.

⁴⁵ Latacz, **Antik Yunan Tragedyaları**, s. 41.

⁴⁶ Oscar G. Brockett, **Tiyatro Tarihi**, (Çev. İnönü Bayramoğlu), Ankara, Dost Kitabevi, 1982, s. 29

⁴⁷ Sevdâ Şener, **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 26, 27.

⁴⁸ George Thomson, **Tragedyanın Kökeni**, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul, Payel Yayınları, 2004, s. 182.

⁴⁹ Gülhan, **Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheonu Ve Dini Ritüeller**, s. 31.

eden ilk ozanlara dair bilgilerimiz kısıtlı ve net değildir⁵⁰ ancak bu türü temsil eden en ünlü ozanlar; Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'dir.⁵¹

1.1.1 Tragedya'nın Bölümleri

Tragedyanın oluşturan bölümler; *prologos*, *epeisodion*, *eksodos*, *parados* ve *stasimon*'dur. Bu bölümler genel itibariyle bütün tragedyalarda ortak olarak görülmektedir. Koro oyuncularının sahnede söylediği şarkılar (*kommos*) ise belirli tragedyalarda karşımıza çıkmaktadır.⁵²

Tragedyanın ön deyiş anlamında karşımıza çıkan bölümü *prologos* olarak bilinmektedir. Bu bölümde koro sahnede yerini almadan hemen önce bir oyuncu sahneye gelerek oyun hakkında kısa bilgi verir.⁵³ Tragedya türünün ilk örneklerinde bu bölüm yer almamaktadır.⁵⁴ Ön deyiş bölümünden sonra *parados* bölümü gelmektedir. Bu bölümde koronun giriş şarkısı yer almaktadır. Ardından öykünün işlendiği *epeisodion* bölümü gelmektedir. Oyun daha sonra *eksodos* bölümü ile tamamlanmaktadır.⁵⁵

1.2. Komedy

Antik Yunan'da tragedyaların dışında sahne sanatlarında komedy da büyük bir yere ve öneme sahip olmuştur. Komedy, "Komos şarkısı ya da Komos alayında söylenen şarkı" anlamına gelmektedir.⁵⁶ Tragedya *Dithyrambos* şarkılarından, komedy ise *Phallos* şarkılarından doğmuştur.⁵⁷ Dionysos şenliklerinde halk, fazlaca şarap tükettikten sonra değişik kılıklara girerek sokaklarda dolaşırlar, müstehcen hareketler yaparlar ve açık saçık görünüş ve türküler eşliğinde oluşan bir alayla yürürlerdi. Bahsi geçen bu alaya *komos* alayı denmektedir. *Komos* alayının önemli bir unsuru da alayın en sonunda taşınan sayıca bir ya da birden fazla olan "*phallos*" figürünün olmasıdır. *Phallos*, incir dalına veya herhangi bir tahtaya asılmış olan erkek uzvunun

⁵⁰ Latacz, **Antik Yunan Tragedyaları**, s. 41

⁵¹ Tekin, **Eski Yunan Ve Roma Tarihine Giriş**, s. 112.

⁵² Arist., **Poet.** 1452b15

⁵³ Arist., **Poet.** 1452b20

⁵⁴ Gülhan, **Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheonu Ve Dini Ritüeller**, s. 40.

⁵⁵ Arist., **Poet.** 1452b15-20

⁵⁶ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 4.

⁵⁷ Sevda Şener, **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 26, 27.

simgesel halidir. *Phalloslar*, tanrı Dionysos'u simgelemektedir.⁵⁸ Edilen danslar ve söylenilen şarkıların geneline ise *Phallos* veya *Phallikon* denmektedir.⁵⁹

Komedyaya, Atina'nın resmi bayramlarına tragedyadan çok sonra girebilmiştir. Bu demek oluyor ki, komedyaya tragedyadan uzun bir süre sonra *agon* yani yarışma konusu olabilmiştir. Komedyanın yasal olarak sergilenmeye başlanması MÖ 486 senesine denk düşmektedir.⁶⁰

Büyük Dionysos Şenliklerinde ilk önce sadece tragedyaalar yarışmalara katılırken zaman içerisinde komedyalar da bu şenliklere dahil olmuştur. Komedyaların katılmış olduğu ilk yarışmalar ise Lenaia⁶¹ Bayramlarında olmuştur.⁶² Atina'da komedyaya farklı evrelerde incelenmektedir. Eski Komedyaya, Yeni Komedyaya ve bu iki komedyanın tam ortasında yer alan Orta Komedyaya dönemi.⁶³ Orta Komedyanın bir geçiş evresi olarak ele alındığı düşünüldüğünde komedyanın iki evreden var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Eski Komedyaya, MÖ 480 senesinde hayat bulmuş, Atina'nın Sparta ile 27 yıl süren Peloponnesos Savaşını kesin bir yenilgi ile kaybettiği MÖ 405 senesinde ise sona ermiştir. Yaklaşık seksen yıl Eski Komedyaya'nın kahkahaları Atina'da yankılanmaya devam etmiştir. Sonrasında yaşanan yetmiş yıl boyunca Orta Komedyaya kendini hissettirmiş ve ardından Büyük İskender'in Yunanistan'ı egemenliği altına alması ile beraber MÖ 336 Yeni Komedyaya dönemi yaşanmıştır. Bu dönem de Menandros'un ölümünden bir süre sonra MÖ 250'de sonlanmıştır.⁶⁴ Eski Komedyaya hakkında diğer bilgilere "Aristophanes ve Eski Komedyaya" başlığında değinilecektir.

⁵⁸ Azra Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1958, s. 5.

⁵⁹ Arist., **Poetika -Şiir Sanatı Üzerine-**, s.11.

⁶⁰ Ayşegül Yüksel, "Antik Yunan Tiyatrosu'nda Komedyaya'nın Evreleri". **DTCF Dergisi**, (1990), s. 557.

⁶¹ Lenaia sözcüğünün kökeni incelendiğinde "ezme teknesi" anlamına gelen "*lenos*" sözcüğü ve "üzümlerin ezildiği ve mayalanıncaya kadar korunduğu yer" anlamına gelen "*lenaion*" fiiliyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Lenaia Bayramı, "evlenme ayı" anlamına gelen *Gamelion* ya da *Lenaion* ayında (Ocak ile Şubat aylarının başında) kutlanır. Lenaia Bayramı incelendiğinde resmi olarak sadece tragedya ve komedyaların sahnelendiği bilgisine ulaşılmaktadır. Sahneye çıkartılan oyunların sayısına dair ise elimizde net bir veri bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ayşen Sina, "Eskiçağda Atina'da Şenlikler", **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, Sayı: 1, (2015), s. 48; Çağatay Yücel, "Dionysos Bayramları ve Şenlikler", **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4, (2015), s. 156.

⁶² Bernhard Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, (Çev. Ayşe Selen), İstanbul, Mitos Boyut, 2017, s. 27.

⁶³ Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, s. 10.

⁶⁴ Yüksel, "Antik Yunan Tiyatrosu'nda Komedyaya'nın Evreleri", s. 557.

1.3. Aristophanes

Atinalı Aristophanes'in ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. İncelenen çeşitli kaynaklar Aristophanes'in yazdığı ve günümüze ulaşan ilk eserlerinden yola çıkarak doğum yılını bir varsayım üzerinden hesaplamaya çalışmıştır. Elbette bunların hiçbiri bize kesin bir veri oluşturmamaktadır. Bahsi geçen varsayıma örnek vermemiz gerekirse yazarın *Bulutlar* adlı komedyasının *parabasis* bölümünde MÖ 427 yılında kaleme aldığı *Daitaleis*'i için kendisinden şöyle bahsediyor olması kanıt gösterilebilir. "... bakireydim henüz doğum yapmam mümkün değildi".⁶⁵

Aristophanes'in babasının ismi kaynaklara göre Philippos'tur.⁶⁶ Aristophanes *Cydatheaeon* bölgesinden olmakla beraber ve *Pandionis* kabilesinin bir parçasıdır.⁶⁷ Aristophanes'in annesinin adının Zenodora olduğu söylenmekteyken özellikle adının Attika lehçesinde olmadığına vurgu yapılmıştır. Biz incelediğimiz kaynaklarda Zenodora ve Attik adına dair herhangi bir bilgiye rastlamadık.⁶⁸

Aristophanes'in iki veya üç oğlunun olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu konu hakkında herhangi bir kesin yargıya varılamamıştır. Oğullarının isimleri incelenen kaynaklarda Arasos, Philetaerus (Nikostratos) ve Philippos olarak aktarılmıştır. Aristophanes'in oğullarının da ozan oldukları bilinmektedir.⁶⁹ Yirmili yaşlarında iken Aristophanes'in görünüşü⁷⁰ hakkında saçlarının incelererek seyreltiği ve hatta rakiplerine göre kel denebilecek düzeyde olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁷¹

Atinalı Aristophanes Eski Attika Komedyasının önde gelen ozanı olarak değerlendirilmektedir. Elimizde bulunan verilere bakıldığında günümüze eksiksiz olarak kalan sadece 11 komedyası bulunmaktadır. Bazı komedyaaların hangi bayramlarda ve şenliklerde oynandığı biliniyor olsa da bazıları için bu durum

⁶⁵ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, (Çev. Jeffrey Henderson), Cambridge, Harvard University Press, 2006, Introduction s. 1; Aristophanes, *Kadın Mebuslar*, (Çev. Erman Gören, Eser Yavuz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. IX.

⁶⁶ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 7.

⁶⁷ Aristophanes, *Fragments*, (Çev. Jeffrey Henderson), Cambridge, Harvard University Press, 2007, s. 3.

⁶⁸ Aristophanes, *Fragments*, s. 17.

⁶⁹ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 7.

<https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-4967> (09.11.2022 / 08:48'de) alınmıştır.

⁷⁰ Ar. *Fragments*, 46 – (a), (b).

⁷¹ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 1.

muallaktır.⁷² 11 komedyasının dışında elimize ulaşan 924 adet fragmanı da bulunmaktadır.⁷³ Aristophanes hakkında tiyatrodaki kariyeri ve eserleri dışında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır.⁷⁴

Kişisel yaşamı bu denli belirsizlikler içerisindeyken bile Aristophanes'in eserlerinin neden önem gördüğü konusuna değinecek olursak eğer, onun dilinin oldukça nüktedan oluşu ile başlamak elbette doğru olacaktır. Eserlerini yazdığı üslup, Atina tarihinin önemli bir döneminde elbette dikkat çekiciliği ile kendisini ön plana çıkarmıştır. Hatta bir efsaneye göre Syrakusai lideri Dionysos "Atinalıların politikasını" incelemek istediğinde, Platon'un ona Aristophanes'in komedyalarını gönderdiği ifade edilmektedir.⁷⁵ Bu efsanenin başka bir şekilde anlatılışı ise şöyledir; Syrakusai hükümdarı, Platon'a Atina'nın yasalarını nereden öğrenebileceği hakkında bir soru sormuş, Platon'da ona Aristophanes'in komedyalarını okumasını tavsiye etmiş.⁷⁶ Bunların dışında olan başka bir anlatıda şu şekildedir; Pers Kralı, Atina ve Sparta arasında meydana gelen savaşın kazananının kim olacağı konusunda fikir edinebilmek için Aristophanes'in hangi tarafı desteklediğini öğrenmeye çalışmış.⁷⁷

Eski Komedyanın parlakan yıldızı konumunda değerlendirilen Aristophanes döneminin kurumlarını, siyasi kişilerini ve olaylarını eleştirmekten asla vazgeçmemiştir. Eski Komedyanın dönemi ile Yeni Komedyanın dönemi karşılaştırıldığında gerçekten de Eski Komedyanın tarihte bir kez yaşandığı net bir şekilde gözlenebilmektedir.⁷⁸ Aristophanes eleştirilerini yaparken içerisinde bulunduğu dönemde karşı çıktığı olayları dile getirmekten çekinmemiştir. Kullanmış olduğu keskin ve sert üslup aslında onun amacının halka iyiyi ve kötüyü göstermek olduğu fikrini doğrulamaktadır. Büyük bir savaşın ortasında halkın zarar gördüğü bir dönemde yazar elbette bunu normal bir dil ile seyirciye geçiremezdi. Günümüz okuyucuları Aristophanes'in komedyalarını okurken anlamakta zorlanabilir. Bunun sebebi ise dönemin siyasi durumunun bilinmeden komedyaların okunuyor olmasıdır. Dönemin siyasi kişileri, kurumları bilinirse ve bu bağlamda komedyalar okunursa

⁷² Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 1, 2.

⁷³ Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, s. 64.

⁷⁴ Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 1.

⁷⁵ Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 1.

⁷⁶ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 8.

⁷⁷ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 8.

⁷⁸ Aristophanes, **Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar**, (Çev. S. Eyüpoğlu, A. Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 168.

metinlerin anlaşılması daha kolay olacaktır. Örneğin Perikles'in ölümünden sonra başa geçen Kleon hakkında detaylı bir okuma yapılmadan komedyaları okumak manasız olacaktır; çünkü Aristophanes komedyalarında Kleon'a oldukça yer vermiştir.

Eski Komedya dönemi genelinden hareket ederek Aristophanes, Atina'nın büyük çalkantılar içerisinde olduğu bir süreçte sanatını icra etmeye çalışmıştır. Yunanistan tarihinde önemli bir yeri olan Peloponnesos Savaşları (MÖ 431 – MÖ 404) dönemini bizzat yaşamış olan ozan eserlerinde bu savaşın izlerini yansıtmaktan geri kalmamıştır.

1.3.1. Aristophanes ve Komedyasının Bölümleri

Aristophanes'in komedyasının bölümleri sabit denebilecek bir standarda sahip olmamıştır. Süreç içerisinde ozanın komedyalarında bazı bölümlerin yer almadığı görülmektedir. Genel hatlarıyla Aristophanes'in komedyaları; *prologos*, *parados*, *agon*, *parabasis*, *episod* ve *eksodos-komos* bölümlerinden oluşmaktadır.⁷⁹

Prologos bölümünde oyundaki kişiler sahnede yerini alır ve söz konusu olan durum sergilenir. Ardından gelen *parados* bölümüyle koro sahnede yerini alır. *Agon* bölümünde ise koronun huzurunda iki farklı görüşün tartışıldığı durum sahnelenir. Ardından gelen *parabasis* bölümüyle oyun ikiye ayrılır. Burada yazar kendini över veya herhangi bir konuyu tartışır. *Parabasis* bölümünden sonra çeşitli durumlar sahnelenir bu bölüme ise *episod* denmektedir. Oyunun son bölümü ise *eksodos* veya *komos* olarak karşımıza çıkmaktadır. Son bölümde tüm karakterler uzlaşır ve yapılan bir şenlikle oyun son bulur.⁸⁰

1.4. Aristophanes ve Eski Komedya

Atinalı olduğu kadar vatanını da oldukça seven⁸¹ ozan Aristophanes için Peloponnesos Savaşı'nın Atina tarafından kaybedilmiş olması elbette komedyalarda sıklıkla işlenen barış temasını açıklar niteliktedir. Aristophanes *Kömürcüler*, *Barış* ve *Kadınlar Savaşı* isimli komedyelerinde barış temasını detaylıca işlemiştir.

⁷⁹ Yüksel, "Antik Yunan Tiyatrosu'nda Komedya'nın Evreleri", s. 562.

⁸⁰ Brockett, **Tiyatro Tarihi**, s. 33.

⁸¹ Yüksel, "Antik Yunan Tiyatrosu'nda Komedya'nın Evreleri". s. 561.

Komedyâ türü Atina'nın kültür tarihine ve resmi bayramlarına tragedyalardan çok sonra girmiştir. Öncelik tragedyalardayken zaman içerisinde bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm yaklaşık olarak MÖ 430 yılına tekabül etmektedir.⁸² İlk olarak Lenaia Bayramlarında sahnelenmeye başlanmıştır.⁸³ Büyük Dionysos Şenliklerine ilk başlarda yalnızca tragedya katılırken zaman içerisinde yeni ve farklı bir tür olan komedyâ da kendine yer bulabilmiştir.⁸⁴

Ozanlar eserlerini sergilemek için yaklaşık bir yıl kadar önce bunu *arkhon*'a bildirmek durumunda kalmışlardır.⁸⁵ Bu bildiride bulunmak aslında ben bir koro istiyorum manasına gelmektedir. Bildirilme gerekliliği ise elbette ekonomik nedenlerden kaynaklıdır, kendilerine koro ayırmak isteyen her ozan bu süreci yaşamıştır. Her koro için ayrı ayrı destekçi arayışına giren *arkhon*'lar bu görevlerini yerine getirmiştir. Biraz önce de değindiğimiz gibi Peloponnesos Savaşları oldukça sancılı geçmiştir. Savaştan önce korolar 3 tragedya ve 5 komedyâ yazarı için bir paylaşıma tabi tutulmuştur.⁸⁶ Lakin savaşın başlaması ile birlikte koro sayısı 3'e düşmüştür.⁸⁷ Savaş sürecindeyken Aristophanes'in sergilenen oyunu *Bulutlar* (MÖ 423 Büyük Dionysos Şenliği) üçüncülük sırasını elde edince yazar bu sıralamaya oldukça üzölmüş olacak ki *Eşekarıları* eserinde bu duruma olan kırgınlığını ve öfkesini şöyle dile getirmiştir.

“... ve siz sayısız kalabalıklar, çıkarmayın aklınızdan
Size söyleyeceğim sözleri: Küpe olsun kulaklarınıza.

Çünkü ozan seyircilere çatmak istiyor şimdi.

Bir haksızlık etmişsiniz kendisine ...”⁸⁸

“... Böyle bir savunucu bulmuşken kendinize

Tutmadınız, bıraktınız onu geçen yıl:

Oysa yepyeni düşünceler getirmişti size.”⁸⁹

⁸² Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s. 169.

⁸³ Zimmermann, *Antik Yunan Komedyaları*, s. 65.

⁸⁴ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 6.

⁸⁵ Arist., *Poet.* 1449b5.

⁸⁶ Zimmermann, *Antik Yunan Komedyaları*, s. 21.

⁸⁷ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 1.

⁸⁸ Ar. *Vesp.* 1015, 1020; Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s.53.

⁸⁹ Ar. *Vesp.* 1040, 1045; Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s.55.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Aristophanes'in kadın konusu dışında yer alan komedyaları hakkında kısa bilgiler verilip, diğer bölüme geçilecektir ve kadın konusu son bölümde detayları ile incelenecektir.

1.4.1. Kömürcüler

Aristophanes'in bu eseri, MÖ 425 senesinin ilkbaharında⁹⁰ Lenaia Bayramı'nda seyirci ile buluşmuştur.⁹¹ Aristophanes bu eserini Kallistratos'un adı ile yayımlamış ve Lenaia Bayramı'nda bu eser birinciliğe layık görülmüştür.⁹² Peloponnesos Savaşlarının başlamasından yaklaşık altı yıl sonra bu oyun hayat bulmuştur. *Akharnialılar* eseri Türkçede “Kömürcüler” olarak karşılık bulmuştur. Bu komedyanın korosunu oluşturan sanatçılar, Atina'nın kuzeyinde konumlanmış olan *Akharnia* kasabasından gelmiştir. Gelen sanatçıların büyük çoğunluğu ise kömürcüdür.⁹³

Akharnia Kasabası, Peloponnesos Savaşları sırasında büyük zarar görmüştür. Yazarın bu eseri yazmasındaki amacı, Atina vatandaşlarına savaşın getirmiş olduğu yıkımı göstermeye çalışmak olmalıdır. Savaş yanlılarının geri dönülmez istekleri yüzünden devam eden savaş, halkı büyük bir yıkıma doğru sürüklemektedir. MÖ 430 yılında da Atina'nın başına büyük bir veba salgını gelmiştir. Bir yandan hastalık, bir yandan savaşın getirdiği yıkım ve içerisinde bulunulan ekonomik buhran yazarı bu komedyanın konusunun barış olmasına itmiş olmalıdır.

1.4.2. Atlılar

MÖ 424 senesinde *Atlılar* oyununun gösterimi Lenaia Bayramı'nda yapılmıştır. Aristophanes'in bu oyunu birincilik almıştır.⁹⁴ Yazar bu oyununu ilk defa kendi adı ile sahneye çıkarmıştır. *Atlılar* oyunu birinciliği alırken Kratinos'un *Satirler*'i ikincilik, Aristomenes'in *Odun Taşıyıcıları* ise üçüncülük sırasını elde etmiştir.⁹⁵

⁹⁰ Zimmermann, *Antik Yunan Komedyalari*, s. 69.

⁹¹ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 5.

⁹² Ceyda Beşler Aycan, *Aristophanes'in Komedyelerinde Mücadelenin İşleniş*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 7.

⁹³ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 20.

⁹⁴ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 5.

⁹⁵ Aycan, *Aristophanes'in Komedyelerinde Mücadelenin İşleniş*, s. 31.

Komedyanın ana teması, Pylos'ta kazanılan başarıyı kendine mâl etmeyi başarabilen Kleon'dur.⁹⁶ Kleon'un Pylos'ta başarı kazanmış olması savaş sürecinde Atina için olumlu bir durum iken Aristophanes bu durumu onun savaş yanlılığı yüzünden eserinde işlemekten ve onu eleştirmekten kaçınmamıştır.

1.4.3. *Eşekarıları*

“*Eşekarıları ya da Yabanarıları*” olarak da Türkçeye çevrilen eser, Atina'da MÖ 422 senesinde Lenaia Bayramı'nda sahnelenmiştir. Komedyanın ikincilik sıralamasını elde etmiştir.⁹⁷

Aristophanes bu eserinde dilinin tüm keskinliği ile kalemini konuşturmuştur. Eserin konusunu Atina'nın adalet sistemi⁹⁸ oluşturmaktadır. Aristophanes, *Eşekarıları* komedyasını kaleme aldığı dönemde Atina'nın adalet sistemi çökmüş denebilecek düzeydedir. Atina'daki hukuk sistemi tahmin edilebilenden biraz farklı işlemektedir. Mesleki olarak yargıç olan veya avukatlık görevini yerine getiren kişiler yoktur. Dini konular ve devlet düzeni dışındaki diğer davalara kurayla seçilen yargıçlar başkanlık etmektedir. Perikles döneminde yargıçlık yapan yurttaşlara bir *obolos* değerinde ücret verilmeye başlandığında Atina'nın adalet mekanizması giderek kendini bırakmaya başlamıştır. Yargıçlık görevini yapan yurttaşlar ücret almaya başladığında Atina'nın havası bir anda değişerek adeta yargıçlar savaşına sahne olmuştur. Perikles'ten sonra başa geçen Kleon döneminde ise adalet sistemi çığırından çıkarak tepetaklak bir hal almıştır. Tüm hukuki konuları eline almak isteyen Kleon ödenen tutarı 3 *obolos*'a çıkarınca yargıçlık dönemin en popüler işlerinden biri haline gelmiştir. Dava sayıları ve yargılanan kişilerin sayısı bir anda artış göstermiştir.⁹⁹

Nitekim yazar da adalet gibi önemli bir kurumun yozlaşmış olmasını, halkın bu durumdan kötü etkilendiğini de göz önüne alarak, toplumsal bir iletişim aracı olan komedyada değinmesiyle halkı uyarmak istemiş olmalıdır. Kleon gibi savaş yanlısı olan kişiler, çeşitli bahaneler üreterek yurttaşları Spartalılar ile iş birliği yapmakla

⁹⁶ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 20.

⁹⁷ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 5.

⁹⁸ Bu oyun Atina'nın mahkeme jürileriyle adeta alay edip, onları eleştirmekten ibaret sayılabilir. Detaylı bilgi için bk. Aycan, *Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşleniş*, s. 96.

⁹⁹ Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s. 1-2.

suçlayıp onları cezalandırabiliyordu.¹⁰⁰ Yazar da bu konuda halkı bilinçlendirmek amacını gütmüş olmalıdır.

1.4.4. Barış

Bu komedya, MÖ 421 senesinde Dionysos Bayramı'nda oynanmıştır. Aristophanes'in bu oyunu ikinciliğe layık görülmüştür. Eupolis'in *Dalkavuklar*'ı birincilik, Leukon'un *Soydaşlar*'ı ise üçüncülük sırasını elde etmiştir.¹⁰¹

Aristophanes'in bu komedyası Peloponnesos Savaşlarının başlamasının ardından savaşın onuncu yılında sahneye çıkmıştır. Çatışmaların hız kazandığı bir süreçte, savaş yanlısı olan Atinalı Kleon ile Spartalı komutan Brasidas Amphipolis'te yaşanan muharebeden sonra hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁰²

Sparta'da komutan Brasidas'ın ölümünden sonra, barış yanlısı olan Pleistoanaks sürgünden dönerek Sparta'nın başına geçmiştir. Atina'da ise iyi niyetli ve barış yanlısı olan Nikias tarih sahnesinde bu sıralar yerini almıştır.¹⁰³ Yaşanılan savaşlar ve çarpışmalardan sonra her iki tarafta oldukça yorgun düşmüştür. Bu durum iki taraf için de en uygunu olan Nikias Barışı'na giden yolu açmıştır.

MÖ 421 yılında yapılan Nikias Barışı Atina'da gerçekleştirilen Dionysos Bayramı'ndan hemen sonra yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁴ Nitekim Atina'da bu barışın yankıları Aristophanes'in "*Barış*" adlı komedyasına da yer almayı başaramamıştır. Aristophanes bu komedyasında Kleon'a yaptığı yolsuzluklardan dolayı, Perikles'e ise savaş sorumlusu olması gerekçesiyle deyim yerindeyse hücum etmiştir.¹⁰⁵

1.4.5. Bulutlar II

Bu komedyanın MÖ 418 tarihli *parabasisi* incelendiğinde MÖ 423'ün yani *Bulutlar I*'in revize edilmiş hali olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Bu komedya iki kere sahneye çıkartılmıştır. İlk çıktığı sene halk bu komedyaya rağbet etmediğinden dolayı

¹⁰⁰ Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s. 2.

¹⁰¹ Aycan, *Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi*, s. 119.

¹⁰² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 106.

¹⁰³ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 338; Türkan Banu Güler, *Kuruluşundan M.Ö. 404 Yılına Kadar Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Üstünlük Çabaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 86.

¹⁰⁴ Thuk., *Peloponnesos Savaşları*, V. XX.

¹⁰⁵ Aycan, *Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi*, s. 120.

¹⁰⁶ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 5.

Bulutlar II'de, Aristophanes sitem eden bir *parabasis* yazmıştır. Ayrıca MÖ 423 senesinde sahneye çıkan *Bulutlar I*'in *parabasisi* halen bulunamamıştır.¹⁰⁷ Elimizde *Bulutlar II*'nin *parabasisi* bulunmaktadır bundan emin olduğumuzu ise yine yazarın halka sitem eden cümlelerinden onaylamaktayız.¹⁰⁸

Bulutlar II, Dionysos Bayramı'nda oynanmış ve komedya üçüncülüğe layık görülmüştür.¹⁰⁹ Kratinos'un *Şarap Şişesi* birinciliği, Ameipsias'ın *Konnos*'u ikinciliği almıştır.¹¹⁰

Bulutlar I ve *Bulutlar II*, Sokrates'in şahsından hareket ederek sofistler üzerine yapılan bir hiciv niteliği taşımaktadır. Fakat Sokrates hakkında bilinenler düşünüldüğünde Aristophanes, Sokrates'i çok yanlış lanse ettiği görülmektedir. Aristophanes bunu farkında olarak mı yoksa farkında olmadan mı yapmıştır?

Aristophanes'in komedyaaları incelenirken Sokrates'ten yer yer bahsettiği fark edilmiştir. Yazar Sokrates için “*sofist, atıp tutan, sarı benizli, parasız serseri, hayatında hiç yıkanmamış*” gibi hoş olmayan pek çok tabir kullanmıştır.¹¹¹ Nitekim *Bulutlar I* ve *Bulutlar II*'nin ana konusu, “sofist” olarak nitelendirdiği Sokrates'i siyasi anlamda tutarsız olmakla suçlamasıdır.¹¹²

1.4.6. Kuşlar

MÖ 414 senesinde Dionysos Bayramı'nda oynanmış ve eser ikincilik sıralamasını elde etmiştir. Aristophanes bu eserini de Kallistratos'un adı ile sahneye çıkarmıştır.¹¹³ Ameipsias'ın *Cümbüş Yapanlar*'ı birinciliği, Phrynikhos'un *Münzevi*'si üçüncülük sıralamasına yerleşmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁷ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 84.

¹⁰⁸ “Sizlerin akıllı seyirciler, bu oyunun da yazdığım en parlak güldürü olduğunu sandım ve bu nedenle oyunu ilk kez size tattırmak istedim. Ancak başarıya ulaşamadım, hakketmediğim halde kaba rakiplerim tarafından istismar edildim.” Detaylı bilgi için bk. Aycan, **Aristophanes'in Komedyaalarında Mücadelenin İşlenişi**, s. 61.

¹⁰⁹ Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 5.

¹¹⁰ Aycan, **Aristophanes'in Komedyaalarında Mücadelenin İşlenişi**, s. 61.

¹¹¹ Deniz Kundakçı, “Aristophanes'in Komedyaalarında Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi”. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 8(2), (2019), s. 849.

¹¹² Kundakçı, “Aristophanes'in Komedyaalarında Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi”, s. 856.

¹¹³ Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 5.

¹¹⁴ Aycan, **Aristophanes'in Komedyaalarında Mücadelenin İşlenişi**, s. 129.

Aristophanes bu eserinde, Platon'un *Devlet* adlı eserinde olduğu gibi ütöpik bir düzeni işlemiştir. Yazar Atina için ideal devleti Atina yurttaşlarına aktarmaya çalışmıştır.¹¹⁵

1.4.7. Kurbağalar

MÖ 405 senesinde sahneye buluşan Kurbağalar, Lenaia Bayramı'nda birincilik ödölünü almıştır. Aristophanes bu eserini Philonides'in ismi ile seyirci karşısına çıkarmıştır.¹¹⁶ Yine aynı yıl Phrynikhos'un *Müzler*'i ikincilik, Platon'un *Kleophon*'u üçüncülük sıralamasını elde etmiştir.¹¹⁷

Kurbağalar'ın MÖ 404'te yayınlanan sivil bir kararname ile yeniden icra edildiği tahmin edilmektedir.¹¹⁸ Kurbağalar iki kısım ve bir *parabasis* kısmından oluşmaktadır. Komedyanın ilk bölümünde tiyatro tanrısı olan Dionysos'un¹¹⁹ yer altına inişi sahnelenir. Diğer kısmında ise tragedyanın¹²⁰ önemli isimlerinden olan Aiskhylos ile Euripides arasında gerçekleşen şiir yarışması seyirci ile buluşur.¹²¹

1.4.8 Servet

Aristophanes'in *Ploutos* isimli bu komedyası Türkçede "*Servet*" ya da "*Zenginlik*" olarak karşılık bulmuştur. *Servet I* isimli komedyaya ilk olarak MÖ 408 yılında sahnede hayat bulmuştur. Ancak bu oyunun ilk hali günümüze ulaşamamıştır. MÖ 388 yılında sahnelenmiş olan *Servet II* isimli komedyaya, Aristophanes'in son komedyası olarak tarihte yerini almıştır yazar bundan sonra kendi adıyla başka herhangi bir komedyaya geriye bırakmamıştır.¹²²

Aristophanes'in son komedyası olan *Servet II*'de oğlu olduğunu bildiğimiz Araros'u seyirci ile tanıştırmak istemiştir. Ayrıca yazarın kaleme almış olduğu başka iki

¹¹⁵ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 71.

¹¹⁶ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 6.

¹¹⁷ Aycan, *Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi*, s. 172.

¹¹⁸ Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 6.

¹¹⁹ Zimmermann, *Antik Yunan Komedyaları*, s. 154.

¹²⁰ Ar. "Kurbağalar"ı sahneye çıkarttığı dönem tragedya için büyük sancıların yaşandığı bir dönemdir. Tragedyanın ünlü ve önemli iki ismi (MÖ 407'de Euripides, MÖ 406'da Sophokles) hayata veda etmiş ve tragedya kötü yazarların eline düşmüştür. Yazar da her zaman yaptığı gibi keskin dilini kullanarak siyasette olduğu kadar sanatta da Atina için kıymetli dönemlerin özlemini dile getirir. Detaylı bilgi için bk. Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 89; Zimmermann, *Antik Yunan Komedyaları*, s. 158.

¹²¹ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 89.

¹²² Aristophanes, *Acharnians-Knights*, Introduction s. 6.

piyesini oğlunun adı ile oynattığı da çeşitli araştırmacılar tarafından söylenmektedir.¹²³

Aristophanes'in yazmış olduğu eserlerin kronolojik bir incelemesi yapıldığında yazarın süreç ile beraber değiştiği konuların değiştiği ve metinlerin yapısal olarak farklılaştığı gözden kaçmayacak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristophanes, dilinin keskinliği ile bilinen bir ozandır, içerisinde yaşanan dönemin olaylarını, önemli kişilerini, çeşitli yazarları, demagogları, komutanları, filozofları eleştirmekten geri adım atmamıştır. Zaman içerisinde yaşanan değişim ve dönüşüm ile beraber yazar da son komedyelerinde artık hicivden ziyade toplumsal sorunları farklı açılardan ele almaya başlamıştır. Bunun en iyi örneği *Servet II*'de açıkça görülebilmektedir.¹²⁴ Konunun farklılaşmasının yanında yapısal olarak da son komedya olan *Servet II*'de *parabasis* bölümünün de ortadan kalkmış olduğu görülmektedir.

1.5. Tarih Öncesi Dönemden Klasik Dönem'e Kadar Kadının Toplum İçindeki Yeri

Kadının içerisinde bulunduğu sosyal konum üzerine, tarihsel süreç içerisinde ele geçirilen bulgular ve belgeler dahilinde bilgi edinilmiştir. Çeşitli figürler, mermerden yapılan idoller, ele geçirilen metinler kadının toplum içerisindeki konumuna dair aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Konu edilen coğrafyada kadına dair ulaşılabilen en erken bulgular, MÖ 6. ve 3. binlere tarihlenmektedir. Kiklad Adalarında ve Girit Adasında ele geçirilmiş olan figürler kadının simgeleniş örneklerindendir.¹²⁵

İlk örneklerde yani başlangıçta kadının vücudu üzerinden derin bir odak noktası kendini göstermiştir. Yapılan figürlerde kadın göğüslerinin oldukça büyük bir şekilde betimlenmiş olması eş olarak veya anne olarak kadının emzirmesi, kendi içinden bir canlı dünyaya getirmesi onun ayırt edici bir özelliği ile dikkat çekici olmasına zemin hazırlamıştır. Kadının göğüslerinden süt geliyor olması, bunun bir besin kaynağı olarak doğurmuş olduğu çocuğu besliyor olması yapılan figürlerde önemli bir odak olarak ortaya çıkmıştır. Sadece göğüsler de değil kadın kalçaları da oldukça gösterişli

¹²³ Aristophanes, **Ploutos (Servet)**, (Çev. Erman Gören, Eser Yavuz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. XVII; Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 77.

¹²⁴ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 78; Aycan, **Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi**, s. 201.

¹²⁵ Ayşe Gül Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, C. 21, (2003), s.18.

bir şekilde betimlenmiştir.¹²⁶ Kadının göğüslerinin ve kalçasının yapılan idollerde bu denli büyük gösterilmesi bereketi ve doğumu çağrıştırmaktadır. Kadının doğurganlığından dolayı ona salt üreme odaklı bir yaklaşımın benimsenmiş olduğunu söylemek elbette yanlış olmayacaktır.¹²⁷

Kadının, konu edilen coğrafyanın Paleolitik dönemlerinde anaerkil bir düzen içerisinde hayatını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Bunu kadına dair ilk verilere ulaşmış olduğumuz ve sayıca çok fazla bulunan Venüs heykellerinden anlamaktayız. Venüs heykellerindeki kadınlar iri göğüslü ve büyük kalçalıdır.¹²⁸ Nitekim doğurganlığından dolayı kendisine bir kutsallık atfedilen kadın ilerleyen süreçte toplumsal yaşam içinde kendine yer bulamayacak duruma düşürülmüştür.

Girit Adasında tarih sahnesine çıkan Minos Uygarlığı döneminde de kadının ve kadın figürlerin oldukça fazla olması gözden kaçmamaktadır.¹²⁹ Bu uygarlık döneminde kadınlar toplum içerisinde aktif bir şekilde yer alarak sosyal yaşamda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Minos Uygarlığı kadına dair objelerini yine mermer figürler başta olmak üzere vazolara veya duvarlar üzerindeki tasvirlerle yansıtmışlardır.¹³⁰ Ayrıca bu dönemde kadınların, dini ritüellerde sıkça bulunduğu ve önemli rolleri icra ettikleri bilinmektedir.¹³¹ Minos Uygarlığında anaerkil sistemin kesintisiz görüldüğü arkeolojik buluntular tarafından desteklenmektedir. Elde edilen figürler, mühürler, vazolar ve duvar freskleri kadına verilen önemin adeta birer simgesi niteliğindedir. Minos saraylarının duvarlarında kadının gündelik yaşamına dair birçok bilgiye de ulaşmak mümkün olmaktadır.¹³²

Minos kültürünün dışında Miken kültürünün yayılmış olduğu çevrede de kadına dair izlere rastlanmaktadır. Çeşitli figürlerde, duvar resimlerinde kadın betimlemesi görülmektedir. Girit'te, Yunanistan'da ve Kiklad Adalarında görülen kadın figürleri incelendiğinde dönemin Ege coğrafyasında anaerkil izlerin fazla olduğu ve MÖ

¹²⁶ Laleş Uslu, **Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 4.

¹²⁷ Yalazı - Küçükler, "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", s. 57.

¹²⁸ Nuriye Külahlı, **Antik Yunan Toplumunda Eğitim Hayatında Kadın (Arkaik Çağ'dan Helenistik Dönem Sonuna Kadar)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 8.

¹²⁹ Ahmet Gözlü, "Tunç Çağı (İÖ. 3100-1100) Minos Fresklerinde Dişil Figür Betimlemeleri, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 28, (2021), s. 625.

¹³⁰ Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", s. 18.

¹³¹ Külahlı, **Antik Yunan Toplumunda Eğitim Hayatında Kadın (Arkaik Çağ'dan Helenistik Dönem Sonuna Kadar)**, s. 22.

¹³² Uslu, **Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü**, s. 11.

1600'lerden MÖ 1300'lere kadarki uzun süreçte kadının erkekler gibi sosyal yaşamda aktif yer aldığı belirtilmektedir.¹³³ Miken Uygarlığının yıkılışının ardından yaşanan Karanlık Dönem ve bunu takip eden Arkaik Dönem ile birlikte toplumsal yaşamın temel birimi olan *oikos* karşımıza çıkar.¹³⁴ Klasik Dönem ile birlikte kadının yaşamı özellikle *oikos* sınırları içerisinde şekillenecektir.

1.5.1 Klasik Dönem'de Atina'da *Oikos* ve Kadın

Toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan en önemli temel yapı ailedir. Aile var olmadan soyun devamlılığı olası değildir. Antik Yunan toplumunda ise aile, ev, evin üzerinde bulunduğu arazi, evin bireyleri vb. akla gelebilecek, bir aile için düşünülen hemen hemen her şey *oikos* kavramı ile açıklanmaktadır.¹³⁵

Oikos sözcüğünün kökeni incelendiğinde ev anlamına gelen “*oikia*” sözcüğünden türediği ve bunun yanında oturmak anlamında kullanılan “*oikizein*” fiili ile de ilişkili olduğu bilinmektedir.¹³⁶ Gözlü, *oikos* için 3 temel anlamda kullanıldığını vurgulamaktadır. Bu üç temel anlam sırayla “Mekânsal olarak oturuş yeri ev / konut, evin bütün mülkiyeti, aile”.¹³⁷ Antik Yunanlılar Miken Uygarlığının sonrasında yaşanan dönemde hayvancılık ve tarım dışına çıkarak yüksek oranda yerleşik yaşama adapte olmaya başlamışlardır. Yaşanılan bu yeni durum yerleşik yaşam ile beraber *oikos*'un önemini ortaya çıkarmıştır.¹³⁸

Antik Yunan evleri yani *oikos*'ları arazinin genişliği ve aile içerisindeki bireylerin sayısı göz önüne alınarak inşa edilmiştir. Evlerin genel planları dikdörtgen şeklinde olup sade ve düz bir duvar boyası ile tamamlanmıştır.¹³⁹

Antik Yunan *oikos*'unda yönetim erilin kontrolünde bulunmaktadır. Evin içerisindeki üyeler birbirlerine kan bağı ile bağlıdır. Elbette evin içerisinde bulunan

¹³³ Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 20.

¹³⁴ Sultan Deniz Küçüker, “Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Gruplar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 61, C. 36, (2013), s. 108.

¹³⁵ Küçüker, “Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Gruplar”, s. 108.

¹³⁶ Yılmazcan, “Antik Yunan'da Oikos ve Kadın”, s. 276.

¹³⁷ Ahmet Gözlü, “Antik Yunan'da Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 60, (2018), s. 271.

¹³⁸ Gözlü, “Antik Yunan'da Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos”, s. 270. Ayrıca bk. “Antik Yunan toplumu Miken Uygarlığından sonra benimsemiş olduğu anaerki yapıyı kenara bırakarak, ataerki bir toplum yapısını benimsemeye başlamıştır. Böylelikle kadının Antik Yunan toplumunda ikinci sıraya yerleşmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yılmazcan, “Antik Yunan'da Oikos ve Kadın”, s. 275.

¹³⁹ Horst Blanck, **Eski Yunan ve Roma'da Yaşam**, (Çev. İslam Tanrıkut), İstanbul, Arion Yayınevi, 1999, s. 41; Gözlü, “Antik Yunan'da Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos”, s. 271.

köleler bunun dışında tutulmaktadır. *Oikos*'un içerisinde evin reisi konumunda olan babadan sonra en yetkili kişi anne değildir. Bir *oikos*'ta kurucu erkek yani evin reisi öldüğünde mal varlığı sırayla; babası, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin çocukları, babasının erkek kardeşlerinin çocukları ya da babasının erkek kardeşlerinin oğullarının çocuklarına kalırdı. Görüldüğü üzere kadının yeri sıralama içerisinde dahi yer almamaktadır.¹⁴⁰ Bu durum gerçekten de ataerkil yapının baskınlığını tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermekte ve kadının geri plana itildiğini göstermektedir. Böylece kadın *oikos*'unun sınırları içerisinde varlığını sürdüren ve görevlerini yerine getirmekle sorumlu tutulan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴¹

Klasik Dönem'de kadın yoğun baskı altında tutulmuş ve yaşamını belirli şart ve kurallara göre yaşamaya çalışmıştır. Ancak bu durum kadının içerisinde bulunduğu *oikos*'a göre değişim göstermektedir. Her kadın için aynı oranda baskı söz konusu değildir. Yoksul bir *oikos*'un hanımı ile zengin bir *oikos*'un hanımı arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Öncelikle zengin bir *oikos*'un hanımının etrafında hizmetçileri ve köleleri bulunmaktadır. Elbette bu durum onun evin içerisinde yapması gereken görevlerinde yardımcı olacağı için yükünü hafifletmektedir. Zengin *oikos*'un hanımı yapması gereken asıl görevini başta kadınlık ve annelik olmak üzere yerine getirir. Bunun dışında da aile üyelerinin giyeceği kıyafetler için yün eğirme, çocukları ile ilgilenme, evde yaşayan kadın kölelerin yönlendirilmesi ile ilgili direktifleri verme gibi görevlerini yerine getirirdi. Bu durum onun sınırlı bir yaşam sürüyor olmasını değiştirmezdi ancak yükünü hafifletmiş olduğu gerçeğini de değiştirmemektedir. Fakir *oikos*'un hanımı içinse şartlar daha çetindir. O kendi evinin işini zaten yapmakla yükümlüyken, bunun dışında bir de çeşitli işlere gitmek zorunda kalmıştır. Bu işler kısaca şöyle sıralanabilir; tarla işleriyle ilgilenmek, kendi evinin dışında çamaşırcılığa gitmek, ebelik yapmak, tekstil işiyle ilgilenip bunların satışını yapmak vb.¹⁴² Böylece o hiçbir işe yaramayan¹⁴³ kadın evin ekonomisine destek sağlamış

¹⁴⁰ Yılmazcan, “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, s. 277.

¹⁴¹ Nahit Bilgin, **Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2004, s. 67; Ney Bendason, **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 23.

¹⁴² Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ’a**, s. 236 – 237.

¹⁴³ Antik yazarlardan birisi olan Hesiodos’un eserleri dikkatli incelendiğinde yazarın kadına ve kadınlara karşı olan düşmanca tutumu gözden kaçmamaktadır. Yazara göre; kadın üreyen, çocuk doğuran ve sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlü olan biridir. Muhtemelen Hesiodos’un bu düşünceleri yüzünden Arkaik çağdan itibaren Yunanlılar kadına karşı salt üreme odaklı bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Yani Hesiodos’un bu düşüncesi önemli bir etken olmuştur. Detaylı bilgi için bk. Yalazı - Küçüker, “Ksenophon’un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım”, s. 60.

oluyordu. Ancak bu durum yoksul *oikos* 'larda bulunan kadınlar için geçerlidir. Sokrates'in annesinin çamaşırcılık, Euripides'in annesinin ise manavlık yaptığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir.¹⁴⁴

Atina'da yaşayan kadınlar ömürlerinin sonuna kadar hayatlarını “*kyrios*” (efendi) adı verilen farklı erkeklerin¹⁴⁵ otoritesi altında yaşamışlardır.¹⁴⁶ Bu durum Atina'da kadınının *oikos* içerisinde mekânsal olarak sınırlandırılmış olan hayatının evlenmeden önce ve evlendikten sonra herhangi bir değişime uğramadığını göstermektedir. Kadın kendisi için sınırlandırılan mekânda yaşamını sürdürmek durumunda kalmıştır. Ancak bu durum hiç evden çıkmadığı anlamına da gelmemektedir. Çeşitli durumlarda kadınların *oikos* dışına çıktıkları bilinmektedir. Bu durumu arkeolojik veriler de destekler niteliktedir.¹⁴⁷ Kadınların *oikos* dışına çıkabildikleri fırsatlar; düğünlere gitme, cenaze törenleri ve dini bayramlara katılım, akrabaların ve tanıdıklarının evlerinde gerçekleşen doğum ziyaretleri, ihtiyaç halinde alınması gereken ürünler için yapılan atölye ziyaretleridir. Dışarı çıkılan zamanlarda ise kadına ya *kyrios*'u ya da ona yardımcı olan hizmetkarı eşlik ederdi.¹⁴⁸

Atinalı kızların evlilik süreci ise pek erken yaşlarda başlamaktadır. Bunun pek çok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden ilki; “evde kalmış kız” olma durumundan kurtulmak istenmesidir.¹⁴⁹ Kızlar bir an önce evlenip eşinin himayesindeki *oikos*'a geçmek istemişlerdir. Yaşı ileri olan kızlar hakkında çıkabilecek bir takım olumsuz söylemler onları erken evlilik düşüncesine itmiş olmalıdır. Bu durumu günümüz ile de kıyasladığımızda da bu düşüncenin çeşitli coğrafyalarda halen “evde kalmış kız” söylemiyle devam ettiği söylenebilir. Bir diğer sebepten erkeklerin kızlardaki *parthenos*'a¹⁵⁰ oldukça önem veriyor olmalarıdır. Erkek evleneceği kişinin bakire olmasını istemektedir. Kendilerinin cinsel anlamda özgürlüklerinin bulunduğunu ifade eden erkekler, söz konusu eşleri veya kızları olduğunda bu duruma zina yapan kadın, gözüyle bakmışlardır. İster evlilik kurumu içerisinde olsun ister evlenmeden

¹⁴⁴ Yılmazcan, “Antik Yunan'da Oikos ve Kadın”, s. 281.

¹⁴⁵ Burada farklı erkeklerden kastımız babası, eşi, erkek kardeşi ve erişkin olan oğludur.

¹⁴⁶ Binnur Çelebi, “Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları”, **Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar**, Sayı: 3 C. 3, (2018), s. 119.

¹⁴⁷ Duvar resimleri ve vazoların üzerinde bulunan görseller incelendiğinde kadınların dini törenler için dışarıya çıkma sahneleri veya kadının dışarıda bulunduğu anlara ait sahneler yer almaktadır. Bu sahnelere çalışmamızın sonunda “Ekler” kısmında yer verilecektir.

¹⁴⁸ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, s. 236.

¹⁴⁹ Bilgin, **Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası**, s. 68.

¹⁵⁰ Bakirelik. Güler Çelgin, *Eski Yunanca – Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011, s. 507.

önceki babasının *oikos*'unda olsun Atina'da kadınların zina yapması çok büyük bir suç sayılmıştır ve Atina'da zinaya karışan kadının en büyük cezası ölüm olmuştur. Ölümün dışında çeşitli başka cezalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında; tapınakta ateşe atmak, kocasının kadını boşaması bulunmaktadır.¹⁵¹

Erkekler ise cinsel yaşam konusunda özgür oldukları için herhangi bir cezaya veya yaptırıma maruz kalmamışlardır. Hatta bu konuda erkekler para ile birlikte oldukları *hetaira* 'ları¹⁵² kendi evlerine dahi getirebilmişlerdir. Bu durum evde bulunan eş ile çeşitli problemlere yol açıyor olsa da erkeğin bu birliktelik için para ödemesi onun ayıplanmasına yol açmıyor ve oldukça olağan karşılanıyordu.¹⁵³

Antik Yunan'da evlilik kadın ile erkeğin sözlenmesi ile başlamaktadır. Yapılan bu sözlenmeye veya sözleşmeye “*engye*” denmektedir.¹⁵⁴ Bu sözlenme aşamasında geleneksel ifadeler yer almaktadır ve sözlenme esnasında kızın o an ki *kyrios*'u yani vasisi kimse bu babası, amcası veya erkek kardeşi olabilir orada bulunanlara şu sözcükleri söylerdi “*Bu kadını size ona meşru çocuklar ekilmesi (doğurması) için veriyorum*”.¹⁵⁵ Sözlü anlaşmanın yapıldığı esnada sadece kızın vasisi ve damat konuşmaktaydı. Evlenecek olan kıza burada herhangi bir söz hakkı verilmemekteydi.¹⁵⁶

Kızların evlilik aşamasına geldikleri zaman evleneceği erkeğe çeyiz parası olan *drahoma*'yı vermesi zorunlu bir durumdur. Eğer ki bir kızın çeyiz parası yoksa evlenmesi olağan değildir. Zorunlu bir durum olduğu için evlenecek kızın çeyiz parasını eğer kızın babası yoksa, akrabaları veya erkek kardeşi ödemekle yükümlüdür. Bahsi geçen bu çeyiz parası kişinin maddi durumuna göre belirlenmektedir. Herkesin verdiği *drahoma* miktarı aynı değildir. Durumu iyi olanlarda ve zenginlerde bu miktar 2 *talent* veya 80 *mina* arasında değişirken, maddi durumu iyi olmayanlarda ve fakirlerde 20 ile 10 *mina* arasında değişkenlik göstermektedir. *Drahoma*, *engye* yapılırken damada nakit olarak verilmesi gerekirdi. Evlendiklerinde yaşayacakları evin eşyası da bu verilen paradan alınmaktaydı. Bazı

¹⁵¹ Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 29, 31; Çelebi, “Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları”, s. 124.

¹⁵² Eşlikçiler, para karşılığında erkekler ile birlikte olan kadınlar. Fahişeler. Detaylı bilgi için bk. Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 34.

¹⁵³ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, s. 238.

¹⁵⁴ Çelebi, “Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları”, s. 121.

¹⁵⁵ Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, s. 128.

¹⁵⁶ Blanck, **Eski Yunan ve Roma'da Yaşam**, s. 170.

durumlarda damada verilen *drahoma*'nın taksitlendirildiği de görülmüştür. *Drahoma* aslında kadının ekonomik yönden bir garantisi olsa da evlilik akdi devam ettiği sürece onun kullanımı erkeğe bırakılmıştır. Eğer erkek eşinden boşanmak ister ve evlilik son bulursa, kadının evlenirken erkeğe verdiği *drahoma*'yı erkek geri ödemek durumunda kalmıştır.¹⁵⁷

Yapılan sözlenmeden sonra, *gamos* adı verilen düğün töreni gerçekleşirdi. Bu tören aile içi kutlamanın yanında, dualar ve kurbanlar eşliğinde gerçekleşmekteydi. Sonrasında ise evlenen çift için dini niteliği olan yıkanma töreni yapılırdı. Evlilik tanrıları olan Zeus ve Hera'ya dualar edilirdi.¹⁵⁸

Gamos'tan sonra damat gelini kendi evine götürürdü. Artık babasının himayesinden çıkan kız yeni *kyrios*'unun egemenliği altında ve yeni *oikos*'unun içerisinde yaşamak için hazır olmuş olurdu. Gelin kızı yeni *oikos*'unda damadın annesi karşılar ve doğurganlığın temsili olan ayva sunumunu gerçekleştirilirdi. Yeni evli çift evlerine girerken başlarından aşağıya incir, fındık, hurma, ceviz gibi yemişler ve bozuk para serpilirdi.¹⁵⁹ Yukarıda izah edilenlerden birçoğu yakın tarihe kadar günümüzde de yapılan birtakım gelenekler içerisinde bulunmaktadır. Sözlenme ve düğünün ardından artık çiftlerin beraber yaşamaya başladıkları *sunoikein* adı verilen aşamaya geçilirdi.¹⁶⁰

Kadının evlendikten sonra yapması gereken en önemli görevi çocuk doğurmak olmuştur. Antik Yunan *oikos*'u içerisinde erkeğin ve kadının kendilerine has görevleri bulunmaktadır. Kadının birincil görevi çocuk doğurmak ve evi çekip çevirmektir. Erkeğin görevi ise; evin ekonomik yönden ihtiyaçlarını karşılamak ve *oikos*'unu geçindirmektir.¹⁶¹

Antik Yunan'da kadınların yaşamının *oikos* ile mekânsal olarak sınırlandırıldığını ifade etmiştik. Ancak bu demek değildir ki kadın bütün *oikos*'un tamamında özgürlük içinde olsun. *Oikos*'ta kadınlar ve erkekler için ayrılmış olan özel bölümler bulunmaktadır. Kadınların özel bölümüne "*gynaikeion*" adı verilmektedir. Bu bölümün girişi ekonomik durumu iyi olan *oikos*'larda evin caddeye bakan tarafının

¹⁵⁷ Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", s. 28.

¹⁵⁸ Blanck, **Eski Yunan ve Roma'da Yaşam**, s. 170.

¹⁵⁹ Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", s. 30.

¹⁶⁰ Yalazı - Küçüker, "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", s. 60.

¹⁶¹ Yılmazcan, "Antik Yunan'da Oikos ve Kadın", s. 279.

en uzak kısma yapılmıştır. Bir nevi kadınlar evin içinde dahi en dip köşede yaşamak durumunda bırakılmıştır. *Gynaikeion* evin köleleri tarafından korunmuştur. Maddi olarak daha alt durumda olan *oikos*'larda ise üst kat kadınlar için ayrılmış alt taraf erkeklerin kullanımına ait olmuştur.¹⁶²

Erkeklerin özel bölümüne ise “*andron*” denmektedir. Kadınların, erkeklerin özel bölümü olan *andron*'a girmesi kesinlikle yasaktır.¹⁶³ Eve dışarıdan gelen erkek misafirler, evin hanımını göremezdi. Hatta evin hanımının dışarıdan birisi geldiğinde kapıyı açması bile hoş karşılanmazdı. Erkekler kendilerine ait olan bu bölümde çeşitli davet yemekleri düzenler, hatta para vererek birlikte oldukları *hetaira*'lar ile beraber eğlenirlerdi.¹⁶⁴

1.5.2 Klasik Dönem'de Sparta'da *Oikos* ve Kadın

Sparta'da yaşayan kadınlar, Atina'da yaşayan kadınlara göre daha özgür bir yaşam sürmüşlerdir. Lykurgos Yasaları Sparta halkı için toplumsal rolleri net bir şekilde belirlemiştir.¹⁶⁵ Öyle ki erkekler, bekar veya evli fark etmeksizin sadece askerlik mesleği ile meşgul olmuşlardır. Hal böyle olunca kadınlar erkeklerin yapması gereken birçok işi de yapmak mecburiyetinde kalmışlardır. Günlük standart hayatlarında daha fazla söz hakkına sahip olmuşlardır.¹⁶⁶

Sparta'nın askerlere ve askerliğe fazlaca önem veriyor olmasından dolayı çiftlerin evlenmeleri ve beraber yaşamaya başlamaları, Atina'da olduğundan çok daha geç dönemlere denk düşmüştür. Evliliğin gerçekleşmesinden sonra çiftler ilk senelerinde çok fazla bir araya gelememiştir. Erkek eşiyle kısa bir süre görüştükten sonra hemen diğer askerlerin bulunduğu yatakhaneye gitmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁶⁷

Atina'daki kadınlarda olduğu gibi Spartalı kadınlarda da evlendikten sonra onlardan ilk beklenen şey çocuk doğurmalarıdır. Freeman'a göre; kadınların çocuk doğurabilmeleri için sağlıklı bir vücuda sahip olmaları önemli olmuştur.¹⁶⁸

¹⁶² Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 32.

¹⁶³ Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, s. 68.

¹⁶⁴ Martin, *Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a*, s. 236, 238, 239.

¹⁶⁵ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, s. 174.

¹⁶⁶ Yalazı - Küçüker, “Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım”, s. 62.

¹⁶⁷ Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, s. 68, 69.

¹⁶⁸ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 215.

Sparta’da kadınların eğitimi Antik Yunan’daki uygulamalardan farklı olmuştur. Örneğin Atina’da kadınlar *oikos*’unun içerisinde dışarıya çıkamazken Sparta’da böyle bir mekânsal sınırlandırma bulunmamaktadır.

Sparta’da kız çocuklarının erkek çocuklar ile birlikte eğitim görmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Fiziksel açıdan sağlıklı bireylerin olmasına önem gösteren Spartalılar kız çocuklarına ayırım yapmadan eğitim vermiştir. Gidilen okullarda kızlar ve erkekler aynı türden beslenir, aynı türden sporlar yaparlardı.¹⁶⁹ Hatta kızların bazı spor hareketlerini çıplak bir şekilde yapması ayıp karşılanmamıştır. Ancak Freeman bu durumun diğer Yunanlılar tarafından hoş karşılanmadığını söylemektedir.¹⁷⁰

Atina’da zina yapan kadının iffetsizlik ile suçlandığını ve bunun sonucunda çeşitli yaptırımlara maruz kaldığını belirtmiştik. Sparta’da ise zina yapan kadına karşı verilen herhangi bir yaptırıma kaynaklarda rastlanamamıştır.¹⁷¹ Martin ise; Sparta’da zina için tek bir istisna olduğunu söylemektedir. Bu istisna ise kadının hiç çocuğunun olmaması ve eşinin rızası ile evlilik dışı ilişki yaşayabilecek olmasıdır.¹⁷²

Atinalı kızlar evlenirken beraberlerinde eşlerine çeyiz parası olarak belirli miktarda bir *drahoma* vermekteydi. Sparta’da ise bu durum biraz daha farklılık göstermektedir. Kadının yine belirli bir çeyiz parası vardır ancak bunun kullanım hakkının çoğunluğu eşine değil kendisine aittir.¹⁷³ Görüldüğü üzere, eğitimde olsun, evlilik dışı ilişki de olsun Spartalı kadınlar Atina’da yaşayan kadınlara göre daha özgür bir yaşam sürebilmişlerdir

¹⁶⁹ Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 27.

¹⁷⁰ Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, s. 214.

¹⁷¹ Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 31.

¹⁷² Martin, **Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ’a**, s. 128.

¹⁷³ Mehtap Baysal, **Antik Yunan Eğitiminde Cinsiyet Eşitsizliği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s. 40-41.

II. BÖLÜM

ARISTOPHANES'İN KOMEDYALARINDA KADIN

2.1. Kadınlar Savaşı

Aristophanes bu eserini MÖ 411 senesinin, Şubat ayının ortasındaki Lenaia Bayramı'nda¹⁷⁴ seyirci ile buluşturmuştur. Aristophanes bu eserini Kallistratos'un adı ile yayımlamıştır.¹⁷⁵

Yunanistan anakarasının güçlü iki kent-devleti olan Atina ve Sparta süreç içerisinde ortak düşmanlarına karşı birleşerek dost olmuş ancak daha sonra çok çarpıcı ve yıpratıcı savaşlarda karşı karşıya gelmişlerdir. Ortak düşmanları olan Perslere karşı müttefik olarak hareket ettiklerinde düşmanlarına büyük bir yenilgi yaşatarak zafer kazanmışlardır. Pers-Yunan Savaşlarında, savaşı karadan Sparta yönetirken, denizde ise Atina tüm gücünü kullanarak Perslere karşı üstünlük kurmayı başarmışlardır.¹⁷⁶ Müttefiklik ile geçen yıllardan sonra iki kent-devletinin arası açılmaya başlamış ve ardından 27 yıl sürecek olan Peloponnesos Savaşı yaşanmıştır.

Peloponnesos Savaşı'nın yaşanmasının asıl nedeni, müttefiklik sürecinde, Attika-Delos Deniz Birliği ile Atina'nın adeta bir deniz imparatorluğuna dönüşmüş olmasıdır. Atina'nın elindeki imkanlar ile deniz gücünde karşı koyulamaz derecede kendini gösterirken, gücü yalnızca karaya bağlı olan Sparta'nın, Atina'nın bu yükselişinden rahatsızlık duymuş olması¹⁷⁷ ve aynı zamanda olayların bu kadar alevlenmesinde etkisi olan Atinalı devlet adamı Perikles'in emperyalist politikaları ile birlikte diğer kentler üzerindeki baskısını arttırması¹⁷⁸ da bu savaşın başlama nedenleri arasındadır.¹⁷⁹

Atina ve Sparta, Perslere karşı çıkarları doğrultusunda ortak hareket etmiş olsalar da bu birliktelik fazla uzun sürmemiştir. Sparta ve Atina arasında MÖ 446-445'te

¹⁷⁴ Aristophanes, **Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria**, (Çev. Jeffrey Henderson), Cambridge, Harvard University Press, 2000, Introduction s. 256.

¹⁷⁵ Aristophanes, **Acharnians-Knights**, Introduction s. 6.

¹⁷⁶ Bekir Güzel, "Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri", **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı: 10, (2015), s. 512.

¹⁷⁷ Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, s. 283

¹⁷⁸ Küçüker, **Doğuşundan Hellenistik Döneme Değin Hellen Polis'inin Kavramsal Boyutları**, s. 132.

¹⁷⁹ Karaman, **Perikles Dönemi ve Atina**, s. 46.

yapılan Otuz Yıllık Barış,¹⁸⁰ 30 yıl bile sürmeden bozulmuş ve olaylar en hararetli şekilde yaşanmaya başlamıştır.¹⁸¹ Thukydides, Atina ve Sparta arasında yapılan bu barışın bozulmasının savaşa işaret olduğunu söylemektedir.¹⁸²

Atina ve Sparta arasında yaşanan Peloponnesos Savaşı 27 yıl sürmüştür. Savaş hakkında en temel kaynağımız Thukydides'tir. Thukydides'in bu savaş için söylemiş olduğu sözler savaşın ne kadar çetin geçtiğini anlama noktasında yeterlidir. *"Bu savaş öyle bir savaş oldu ki hem de Hellenler hem barbarların bir bölümü bundan etkilendi. Kısaca tüm dünyayı etkisi altına alan bir savaş oldu."*¹⁸³

MÖ 431 senesinde başlayan Peloponnesos Savaşı, MÖ 404 senesinde son bulmuştur. 27 yıl süren bu savaştan Atina kaybeden taraf olarak ayrılmıştır. Atina'nın savaşı kaybetmiş olmasını tek taraflı düşünmek büyük bir yanılgıya sebep verebilir. Savaş sürecinde iki kent-devleti ve müttefikleri ağır çatışmalara maruz kalmıştır. Hal böyle olunca Sparta zafer kazanmış olsa bile süreçte aldığı darbeler onun da sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamında pek çok sorun ile karşılaşmış olabileceğini destekler niteliktedir. Bu sorunlar dönemin ünlü komedyacı yazarı olan Aristophanes tarafından da dikkatle takip edildiği için ve yazarın sosyal konulara karşı hassasiyetinden kaynaklı olarak *Kadınlar Savaşı* oyununun ana teması bahsi geçen savaş olmuştur. Savaşın en kötü ve hararetli döneminde sahnede seyirci ile buluşan komedyasıyla yazar halkı bilinçlendirme düşüncesiyle olsa gerek çarpıcı oyununu ince mizah dili ile sahneye çıkarmıştır.¹⁸⁴ Aristophanes, *Kadınlar Savaşı* oyunu ile barışa olan isteğini komedyası aracılığı ile duyurmuş ve yıpratıcı olan bu sürece karşı, kendi komedyasını silah olarak kullanabilmeyi başarabilmiş bir yazardır. Savaşın uzun sürmesi; halkı zorlamasıyla beraber dönemin ünlü komedyacı yazarı savaşı bitirme düşüncesini kendine görev bilmiş olsa gerek ki barış isteği böyle cesurca dile getirilmiştir.

¹⁸⁰ Martin, **Eski Yunan Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a**, s. 251.

¹⁸¹ Gerek Pers ve Yunan savaşları esnasında gerekse Peloponnesos Savaşları sırasında diğer kent-devletleri kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek zaman içerisinde sürekli taraf değiştirmişlerdir. Bk. Thuk., **Peloponnesos Savaşları**, 1. 18.

¹⁸² Thuk., **Peloponnesos Savaşları**, 1. 18.

¹⁸³ Thuk., **Peloponnesos Savaşları**, 1. 1.

¹⁸⁴ Güzel, "Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri", s. 512.

2.1.1. Kadınlar Savaşı Analizi

Oyunun baş karakteri olan Lysistrata'nın adı "Orduları dağıtan" anlamına gelmektedir.¹⁸⁵ Oyunun geneline bakıldığında yazarın bu ismi seçmesinde özel bir anlam çıkarılabilir. Savaşın bitmesi için ilk başkaldırıyı başlatan kişinin adı ve anlamının orduları dağıtan olarak kullanılması oldukça etkilidir.

Oyun, Lysistrata ve Kleonike'nin¹⁸⁶ sahnedeki evlerinden konuşması ile başlamaktadır. Lysistrata kendi kendine çağırdığı kadınların gelmeyişiinden yakınırken, sahneye Kleonike giriş yapar. Kendi aralarında Antik Yunan dünyasında kadına biçilmiş rollerin ve görevlerin tanımını yapan kadınlar, sosyal yaşam içerisinde kadının konumu hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir.

"Kleonike:

Günaydın, Lysistrata. Canını sıkan ne? Kaşlarını çatma çocuğum. Çatık kaşlar sana yakışmaz.

Lysistrata:

Ama kalbim yanıyor Kleonike ve biz kadınlar için çok kızgınım. Adamlara göre her türlü yaramazlığı yapabiliriz.

Kleonike:

Ve kesinlikle öyleyiz!

Lysistrata:

Ama önemsiz bir konuyu tartışmak için burada buluşmaları söylendiğinde, uyurlar ve ortaya çıkmazlar.

Kleonike:

*Balım, gelecekler. Bilirsin, eşlerin evden çıkması çok zor: kocaya yardım ediyoruz ya da bir köle uyandırıyoruz ya da bebeği yatağa yatırıyoruz ya da banyo yapıyoruz ya da bir şeyler atıştırıyoruz."*¹⁸⁷

¹⁸⁵ Aristophanes, **Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria**, dn. 3, s. 267.

¹⁸⁶ Kleonike'nin adının anlamı "Adil zafer"dir. Bk. Aristophanes, **Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria**, dn. 2, s. 267.

¹⁸⁷ Ar. **Lys.** 5-10-15.

Bu konuşmalardan kadının *oikos* içerisindeki işlerinin fazlalığını açıkça görebiliriz. Kadın kendisinden önce evini çekip çevirmeli, eşine, çocuklarına layık olarak görevlerini yerine getirmelidir. Lysistrata ve Kleonike konuşmalarına devam ederken, Lysistrata önemli bir durumun varlığını hissettirir.

Lysistrata:

... tüm Yunanistan'ın kurtuluşu kadınların elinde.

Kleonike:

Kadınların elinde mi? Yandı Yunanistan!

“Lysistrata:

Evet, ülkemizin geleceği bize bağlı: Mora Yarımadası'nın neslinin tükenip tükenmeyeceği.”¹⁸⁸

Önemli durum Yunanistan'ı içerisinde bulunduğu durumdan kurtarmak fikridir. Lysistrata bu durumun nasıl gerçekleşmesi gerektiğini Kleonike ile paylaşır. Kleonike bu etapta kadınlardan bu tarz fikirleri çok beklememesi konusunda Lysistrata'yı uyarsa da Lysistrata yapılması gerekenleri detayları ile anlatır. Eşlerine karşı girişecekleri cinsel grev ile savaşın durdurulabileceğini ifade eder. Kadınların cazibelerine karşı koyamayan erkekler birbirlerine mızrak atmaya son verecek ve Yunanistan'a barış gelecektir. Kendi aralarında konuşmaları devam ederken çeşitli kadınlar sırayla gelmeye başlar, Atinalı Myrrhine¹⁸⁹ geç kalmasını komik bir duruma bağlar. Ardından sırayla; Spartalı Lampito, Boiotialı ve Korinthoslu iki genç kadın sahnede yerini alır.

“Lysistrata:

Selamlar Lampito, sevgili Spartalı arkadaşım! Güzelliğin ne kadar canlı!

Bu pembe yanaklar, bu fiziğin sertliği! Boğayı yere serebilirsin!

Lampito:

... egzersiz yapıyorum, idmanım yerinde atlamasına da atlarım.”¹⁹⁰

¹⁸⁸ Ar. *Lys.* 30.

¹⁸⁹ Komediye çok yaygın bir isim olan Myrrhine, gelin çelenklerinde ve vulva için kullanılan argo ile ilişkilendirilmektedir. Bk. Aristophanes, *Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria*, dn. 10, s. 277.

¹⁹⁰ Ar. *Lys.* 80-85.

Sparta’da kadınların eğitimi Antik Yunan’daki uygulamalardan farklı olmuştur. Atina’da kadınlar *oikos*’undan dışarıya çıkamazken Sparta’da herhangi bir mekânsal sınırlandırma bulunmamaktadır. Sparta’da kız çocuklarının erkek çocuklar ile birlikte eğitim görmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Fiziksel açıdan sağlıklı bireylerin olmasına önem gösteren Spartalılar kız çocuklarına ayırım yapmadan eğitim vermiştir. Gidilen okullarda kızlar ve erkekler aynı türden beslenir, aynı türden sporlar yaparlardı. Hatta kızların bazı spor hareketlerini çıplak bir şekilde yapması ayıp karşılanmamıştır.¹⁹¹ Görüldüğü üzere komedyacı aracılığı ile Antik Yunan kültürüne ve kadınların yaşamına dair pek çok ayrıntıya ulaşmak mümkündür. Kadınların sosyal yaşamdaki konumları ve rolleri komedyanın geneli düşünüldüğünde detaylı olarak aktarılmıştır.

Kadınların kendi aralarında konuşmaları devam ederken Lysistrata nabız ölçmek için olsa gerek kadınlara eşlerini ne zamandır görüp görmediklerini sorar. Tüm kadınlar eşlerinin uzun süredir yanlarına gelmediğinden, geldiklerinde de hemen geri gittiklerinden yakınmaktadır. Eşlerinden uzak kalmalarının sebebinin savaş olduğunu hatırlatan Lysistrata, savaşı bitirmenin bir yolu olduğunu ifade eder. Tüm kadınlar sevinçle ve büyük bir istekle bunun nasıl olacağını öğrenmek ister. Lysistrata savaşı bitirmenin cinsel grevden geçtiğini anlatır. Eşleri yanlarına geldiklerinde kadınlar, dişiliklerini kullanarak erkekleri baştan çıkaracak ama onlarla beraber olmayacaktır. Kadınlar bu fikri duyduklarında panik havası sahneye hâkim olur. Böyle bir greve ilk başta girmek istemezler. Spartalı Lampito ise ne pahasına olursa olsun barış için elinden geleni yapacağını ifade eder. Nitekim kadınlar bu fikri kabul eder. Lampito’nun aklında Atinalı erkeklerin savaşa devam etmek için çeşitli bahaneleri olabileceğini belirtmesi üzerine Lysistrata bu konuyu da hallettiğini söyler.

“Lysistrata:

*Bu da iyi sağlandı: bugün Akropolis'i işgal edeceğiz. Biz burada anlaşmamızı yaparken, yaşlı kadınlar, bir fedakârlık için oradaymış gibi davranarak Akropolis'i işgal edecekler.”*¹⁹²

“Lampito:

Bu da ne?

¹⁹¹ Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, s. 27.

¹⁹² Ar. *Lys.* 175.

Lysistrata:

Size daha önce de söylediğim gibi: kadınlar, Akropolis'i ve tanrıçanın tapınağını işgal ettiler. Şimdi, Lampito: Git ve pazarlığın sonunu getir ama bu kadınları rehine olarak burada bizimle bırak."¹⁹³

Görüldüğü üzere uygulanması gayet kolay olan bir plan yapılmıştır. Yaşlı kadınlar kurban kesmek için Akropolis'e gidecek ve orayı ele geçirecektir. Sadece Atinalı kadınların desteği ile planın başarıya ulaşamayacağı bilindiğinden Spartalı kadınlar da bu başkaldırıya dahil edilmiştir. Atina hazinesinin bulunduğu Akropolis'i kadınlar ele geçirdiğinde erkekler savaş için maddiyata ihtiyaç duyduklarında karşılarında eşlerini görecektir. Bu durumdan kurtulmak için iki seçenekleri vardır ya kadınların isteklerini reddedecekler ya da kısa yoldan savaşı bitireceklerdir. Ancak erkeklerin eşlerine karşı olan tutumu barışın hemen gelmeyeceğini gösterir niteliktedir. Kadınların, Akropolis'i ele geçiren yaşlılar korusu gibi erkeklerinde kadınları ikna etmeye çalışan yaşlı erkekler korusu vardır. Kadınları kendilerine teslim olmaları için yaşlı erkekler korusu onları ikna etme çabasına girer. Bu süreçte sahnenin dekorları değişir.

"Erkekler Korusu:

Draces ilerleyin. Yolu gösterin, omzunuz yeşil zeytin ağacından fazlasıyla ağrıyor olsa bile.

Erkekler Koro Lideri:

...O kadınlar, evlerimizde büyüttüğümüz baş belaları.

...Akropolis'i işgal edip, kapıları kapatacaklar suratımıza."

Erkekler Korusu:

Akropolis'e acele edelim, Philurgus!

*Hızla ilerleyin, böylece bu kütükleri bu işi kışkırtan veya yataklık eden tüm kadınların etrafına bir daire şeklinde yerleştirebiliriz. Tek bir ateş yakalım ve Lycon'un karısından başlayarak hepsini kendi ellerimizle yakalım!"*¹⁹⁴

¹⁹³ Ar. *Lys.* 240.

¹⁹⁴ Ar. *Lys.* 255-260-265-270.

Yaşlı erkekler korusu, temsili olarak getirdikleri kütükleri ateşe verdiğiğinde kadınlar korusu sahnede yerini alır. Ateşin nereden geldiğini anlamaya çalışırlar. Ardından iki koro arasında karşılıklı atışmalar yaşanır. Bu atışmalar Antik Yunan toplumunda erkeklerin kadına dair bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

“Erkek Koro Lideri:

Hiçbir ozan Euripides'ten daha bilge değildir: onun dediği gibi, hiçbir hayvan kadın türü kadar utanmaz değildir!”¹⁹⁵

Erkekler ve kadınlar korosunun karşılıklı konuşmalarına sırayla; Lysistrata, Kleonike ve Myrrhine dahil olmuştur. Daha sonra sahneye çıkan bir arabulucu ortalığın daha da alevlenmesine sebebiyet vermiştir. Konuşmalar yapılırken kadınlar erkeklerin savaşı bırakması için barış çağrısında bulunmuşlardır. Ancak erkekler barış çağrısının önemi dışında kadınların bu tarz düşünceleri nasıl akıl ettiklerini sorgulama yoluna gitmişlerdir. Arabulucu olarak gelen kişinin de erkek olması kadınları iyice çileden çıkartmış ve kadınlar arabulucuya ellerindeki eşyaları fırlatarak onu yanlarından uzaklaştırmışlardır. Karşılıklı konuşmaların devam ettiği süreçte erkeklerin artık kadınsız yapamadıkları açıkça görülür. Bir *oikos*'u çekip çeviren, yemek yapan, kıyafetleri düzenleyen ve çocuklara bakanın eşleri olduğunu hatırlayan erkekler zor durumda olduklarını yeni idrak edebilmiştir. Ancak bu durumdan mustarip olan sadece erkekler değildir. Birkaç kadında eşlerini özledikleri için çeşitli bahaneler üreterek kaçmaya çalışmaktadır. Erkekler eşlerini ikna edebilmek için birçok yolu denemekten geri kalmaz. Bu deneme yanılma sürecine çocuklarını da dahil ederler.

“Lysistrata:

Onu tanıyan var mı?

Myrrhine:

Tanrım, biliyorum. Bu benim kocam, Kinesias!

...

Kinesias:

¹⁹⁵ Ar. *Lys.* 365.

Çabuk ol. Evimden ayrıldığı günden beri hayatımda hiç neşe ya da zevk almadım. Eve giriyorum ve acı çekiyorum; her şey bana boş geliyor. Yediğim yemeklerden zevk almıyorum. Çünkü seni arzuluyorum!”¹⁹⁶

Myrrhine eşinin söylediklerine karşı koyarak Lysistrata’ya ve diğer kadınlara vermiş olduğu sözünü yerine getirir. Eşinin bin bir türlü ikna çalışmasına kulak tıkar. Ancak Kinesias eşini son kez çocuğu aracılığı ile ikna etmeye çalışır.

“Kinesias:

Beklemek yok! En azından çocuğumuzu dinle. Haydi, annene bağır!

Bebek:

Anneciğim!¹⁹⁷

Myrrhine çocuğu için gönülsüz bir şekilde eşinin yanına gider. Ancak plana sadık kalmakta kararlıdır. Eşinin ona dokunmasına izin vermez. Türlü bahaneler ile cinsel grevine devam eder. Eşine savaş bitmedikçe grevinin de bitmeyeceğini söyler. Kinesias’ın mustarip olduğu bu konu sadece onu değil diğer erkekleri de ilgilendirmektedir. Tüm erkekler bu sorundan dert yanmakta ve eşlerini artık ısrarla yanlarında görmek istemektedirler. Erkekler korusu da Kinesias’ın yaşadığı duruma hak verir. Ardından sahneye Spartalı bir elçi gelir.

Spartalı elçi Atina’nın senatosuna gitmek istediğini ve Sparta’dan haber getirdiğini söyler. Haberi barış üzerinedir, sadece Atinalı kadınlar değil savaştan etkilenen diğer kadınlar da bu greve dahil olmuştur.

Spartalı elçinin dış görünüşünden kaynaklı olarak cinsel içerikli komik konuşmalar yaşanır. Elçi, Spartalı Lampito’nun kadınları bir araya toplayıp erkeklerine karşı greve girdiklerini ve erkeklerin artık bu duruma dayanamadığını anlatır. Barış olmazsa durumun kötüye gideceğini ifade eden elçiye, Atinalılar Sparta’dan tam yetkili bir elçi istediklerini söylerler. Ardından kadınlar korusu ve erkekler korusu kendi aralarında konuşmaya başlar.

Atinalılar ve Spartalılar yeni bir arabulucu olarak Lysistrata’yı sahneye çağırır. Lysistrata barışın yapılmasını istediği için ılıman cevaplar vererek iki tarafın barış için neler istediklerini öğrenmeye çalışır.

¹⁹⁶ Ar. *Lys.* 860-865-870.

¹⁹⁷ Ar. *Lys.* 875.

“Spartalı Temsilci:

Pylos, uzun zamandır arzuladığımız ve istediğimiz şey.

Atinalı Temsilci:

Poseidon bize yardım et, alamayacaksınız!

Lysistrata:

Onlara verin, efendim.

Atinalı Temsilci:

O zaman biz kimi taciz edebileceğiz?

Lysistrata:

Bunun karşılığında sizde başka bir yer isteyin.

Atinalı Temsilci:

*Bakalım nasıl olacak. Her şeyden önce bize Echinus'u ve arkasındaki
Malian Körfezi'ni ve her iki koyunu verin.”¹⁹⁸*

Barış görüşmeleri sırasında yaşananlara bakıldığında her iki tarafta eşlerinin önemini unutmuş gibi hareket etmeye devam ederler. Barış için dahi olsa tarafların karşılıklı imkânsız istekleri söz konusu olmaktadır. Nitekim Atina ve Sparta arasındaki hararetli konuşma, Lysistrata'nın konuşması ile tatlıya bağlanmıştır. Atinalılar ve Spartalılar eşleri ile beraber barışı kutlamak için hazırlanmış olan ziyafet yemeğine geçmişler ve iki koro birleşerek sahneden şarkılar eşliğinde ayrılmışlardır.

Aristophanes, *Kadınlar Savaşı* isimli oyununda Atina ve Sparta arasında yaşanan savaşın kadınlara ve aile yapısına yansımaları tüm gerçekçiliği ile yansıtmayı başarabilmiştir. Komediya genelinde sosyal yaşamda kadına biçilmiş olan roller ince detaylar dahilinde verilmiştir. Erkeklerin kadına olan bakış açısını yazar çarpıtmadan işlemiş ve kadınlara karşı olan zalimce düşünceleri karakterlere geçirmiştir.

MÖ 431 – MÖ 404 yılları arasında yaşanan ve büyük bir savaşın ortasında kalan kadınlar için durum hiçte kolay değildir. Anne olarak ve eş olarak evini çekip çevirmenin dışında duygusal ve cinsel anlamda eksiklikler yaşayan kadınlar çareyi cinsel grev yaparak bulmuştur. Kadının ve erkeğin doğası gereği karşı konulamaz

¹⁹⁸ Ar. *Lys.* 1160-1165-1170.

olan bazı dürtüler ve ihtiyaçlar konu savaş bile olsa kendini ön plana çıkarabilmektedir.

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi dikkate alındığında fizyolojik ihtiyaçların ilk sırada yer aldığı görülür. Bu ihtiyaçlara; nefes alma, yemek yeme, boşaltım, uyku ve cinsellik örnek gösterilebilir.¹⁹⁹ Aristophanes de bu komedyasında kadınların olasılıkla ihtiyaçtan ileri gelen dişiliklerini ön plana çıkarırken yaratıcı zekalarına da vurgu yapmıştır.

2.2. Kadınlar Şenlikte

Türkçede “Kadınlar Şenlikte” ve “Thesmophoria Bayramını Kutlayan Kadınlar” olarak karşılık bulan oyun, MÖ 411 senesinde seyirci ile buluşmuştur. Oyunun, Dionysos Bayramı'nda oynandığı bilinmekteyken sıralamasının kaçınıcı olduğuna dair kaynaklar herhangi bir bilgi vermemektedir.²⁰⁰

Aristophanes, Eski Komediya'nın önde gelen ozanıdır. Eserlerindeki eleştirel dil dönem tarihi hakkında bilgi sahibi olmayan birey tarafından dahi anlaşılabilir düzeyde keskindir. Yazar, dilini ustalıkla kullanarak halkın görmesini istediği, duymasını istediği belki de halkın da dile getirmek istediği çoğu konuyu komedyası aracılığı ile dışa vurur. Bu dışa vurum çok sert ve acımasızdır. Çoğu komedyada sert eleştirilerin yanında argo sözcükler de yerini alır. Konunun ana planında herhangi bir durum eleştirilirken halk bu duruma gülerek cevap verir. Atina'nın sokaklarında sahneye çıkarmış olduğu eleştirel eserleri, halkın kahkahasına karışır. Çeşitli politikacılar, döneme damgasını vuran isimler ve diğer dönem ozanları da bu eleştirilerden nasibini alarak Aristophanes'in komedyalarında yer almıştır.

Kadınlar Şenlikte isimli komedyada Aristophanes, Euripides'e karşı eleştirel nitelikli bir oyun sahneye çıkarmıştır. Komedyanın isminde yer alan *Thesmophoria*²⁰¹,

¹⁹⁹ Gizem Sebahat Çoban, “Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler”, *European Journal of Educational and Social Sciences*, Sayı: 1, C. 6, (2021), s. 114.

²⁰⁰ Aristophanes, *Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria*, Introduction s. 444; Aristophanes, *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*, (Çev. Erman Gören, Eser Yavuz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s. XX.

²⁰¹ *Thesmophoria* Bayramı kendine ait belirli özellikleri bakımından oldukça dikkat çekicidir. Sadece evli kadınların katılmasına izin verilen bu bayram belirli kurallar çerçevesinde kutlanmaktadır. Bayramı kutlamak için toplanan kadınlar, tahıl tanrıçası Demeter ve onun kızı için çeşitli törenler yapmışlardır. Detaylı bilgi için bk. Emine Çaykara, “Kadınlara Özel Bir Bayram: Thesmophoria”, *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, (Ed. A. Muhibbe Darga), İstanbul,

Atina’da sadece kadınların katılıp kutlama yapabildiği bir şenliğin adıdır. *Thesmophoria* dışında da sadece kadınların katılabildiği pek çok şenlik bulunmaktadır. Bu şenliklere erkeklerin girmesi kesinlikle yasaktır.²⁰² Sadece kadınların katılımına açık olan bu şenliğe belirli bazı kadınların girmesine ise müsaade edilmemektedir. Bu durumların başında, zina yaptığı kesinleşmiş olan kadınlar gelmektedir. Atina toplumunda kadınların zina yapmaları ve adının zina içerisinde anılması onların sosyal hayattan daha fazla dışlanmalarına sebep olmaktadır. Kadının yaşamı sadece *oikos* içerisinde sınırlandırılmışken bu tarz yüz kızartıcı suçları işlemiş olduğu tescillenmiş olan kadınlar da toplumda yer bulabildikleri festivallerden dahi uzak tutulmuşlardır.²⁰³ Atina’nın kadınları Tanrıça Demeter ve kızı Kore/Persephone şerefine bu şenliğe üç gün süreyle katılmaktadırlar.²⁰⁴ Aristophanes’in *Kadınlar Şenlikte* adlı oyunu, Euripides’in, tragedyalarında kadınlara dair kullanmış olduğu ağır, kötü eleştirileri ve iftiraları yüzünden, yukarıda bahsi geçen şenlikte, kadınların Euripides hakkında yargılama kararını vermelerini konu almaktadır.

Aristophanes’in eserini bu temel üzerinden kurguladığı düşünüldüğünde Euripides’in tragedyalarında kadınlara karşı olan düşmanca ve sert tavrını gözler önüne sermek istediği anlaşılmaktadır. Eğer ki Aristophanes kadınlara karşı düşmanca hisler güdüyor olsa idi, Euripides’i eleştirmekten ziyade ona hak vererek de bu komedyasını şekillendirebilirdi.

2.2.1 Kadınlar Şenlikte Analizi

Baş karakter ünlü tragedya ozanı Euripides’dir. Euripides ve akrabası Atina’nın temsili bir sokağında hızla hareket etmesiyle komedya başlamaktadır. Euripides, akrabasından kendisini takip edip sessiz olmasını istemektedir. Anlatacağı önemli bir

Yapı Kredi Yayınları, 2013, s. 296; Sadece evli kadınların katılabildiği ve erkeklerin kesinlikle giremediği bu bayram adını Demeter’in sıfatı olan *Thesmophoros*’dan almaktadır. *Thesmophoria* Bayramı ekinlilerin ekildiği zaman olan *Pyanopsion* (Ekim-Kasım) ayının 9’u ile 13’ü günleri arasında kutlanmaktadır. Demeter’in sıfatı olan *Thesmophoros* "*thesmoi*’un taşınmasıdır" anlamına gelir. *Thesmos* kelimesi ise, "konulan" bir şeydir olarak açıklanmaktadır. Genellikle bir "yasa, kural, yasa koyucu, yasa taşıyan veya düzeni sağlayan" anlamında kullanılmaktadır. Bk. Ayşen Sina, "Eleusis’de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, C. 44, (2004), s. 41.

²⁰² Sinem Demir, **Eski Yunanda Kadın Festivalleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 38.

²⁰³ Demir, **Eski Yunanda Kadın Festivalleri**, s. 52.

²⁰⁴ Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, s. 147.

konu vardır ancak öncelikle karşılarında duran kapının ardındaki kişi ile görüşme sağlanması gerekmektedir.

“Euripides:

Meşhur tragedya şairi Agathon orada oturur.

Akraba:

Hangi Agathon bu?

Euripides:

Hani Agathon varya.

Akraba:

Hani şu esmer, güçlü kuvvetli olan mı yoksa?

Euripides:

Yok bu başka biri.

Akraba:

Görmedim hiç. Peki şu kabasakal mı yoksa?

Euripides:

Görmedin mi hiç?”²⁰⁵

Euripides kendisi hakkında önemli bir durum olduğundan Agathon’a yardımcı olması için gitmiştir. Agathon, MÖ 416’daki ilk çıkışında birincilik ödülü kazanan, genç neslin yenilikçi tragedya ozanı olarak bilinmektedir. Ayrıca o dış görünüşü ve kişisel güzelliği ile de ünlü bir ozandır. Euripides’in akrabasının ilk başta Agathon’u tanıtmıyor gibi davranması ve dış görünüşü ile bilinen Agathon’un farklı bir betimle yapması komedya yazarı Aristophanes’in mizah anlayışıyla alakalıdır. Euripides ve akrabası, Agathon ile görüşmeden önce aralarında kısa bir diyalog geçer bu diyaloga Agathon’un hizmetçisi de dahil olur. Ardından akraba, neden burada olduklarını ve Euripides hakkında önemli olan konunun ne olduğunu öğrenmek ister.

²⁰⁵ Aristophanes, **Thesmophoria Kutlayan Kadınlar**, (Çev. Erman Gören, Eser Yavuz), 25-30.

“Akraba:

Burada olup bitenlerin bana anlatılmasını gerçekten isterim. Bu inleme de ne? Sorun nedir? Bunu benden saklamamalısın: Ben senin akrabanım.

Euripides:

Benim için oldukça kötü bir bela hazırlandı.

Akraba:

Ne gibi?

Euripides:

Bugün yargılama olacak. Euripides yaşasın mı, yoksa ölsün mü?

Akraba:

Bu nasıl olabilir? Mahkemeler bugün davaları yargılamayacak ve konsey de oturumda değil, çünkü Thesmophoria'nın orta günü.²⁰⁶

Euripides:

Kadınlar, bana karşı bir komplo kurdular ve bugün iki Thesmophoria'nın mabedinde akıbetimle ilgili bir toplantı yapacaklar.

Akraba:

Neden?

Euripides:

Çünkü onlara tragedyalarımda iftira atıyorum.

Akraba:

Peki bu kadınlara karşı stratejin nedir?

Euripides:

²⁰⁶ Kutlamalara katılanların, yiyecek ve içeceklerden uzak durduğu "İlk Gün" (*nestoria*). Detaylı bilgi için bk. Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, s. 147.

Tragedya yazarı, Agathon'u Thesmophorium'a gitmeye ikna etmek.

Akraba:

Ne yapmak için? Bana söyle.

Euripides:

Kadın meclisine katılmak ve benim adıma ne gerekiyorsa söylemek için.

Akraba:

Açıkça mı yoksa kılık değiştirerek mi?

Euripides:

Kılık değiştirerek, kadın gibi giyinerek. ²⁰⁷

Görüldüğü üzere Euripides, kendisi hakkında verilecek kararı etkilemek üzere plan hazırlamakta ve planını uygulayabilmek için yardım almaya çalışmaktadır. Akrabası, Agathon'a gitme ve yardım isteme konusunda Euripides'in yanında olur ancak Agathon kadınların yanına gitmeyi kabul etmez. Kadınların kendisine zarar verebilecek olma ihtimalinden çekinir. Akraba, Agathon'un net kararı üzerine Euripides için kadın kılığına girerek şenliğe gitmeye niyetlenir. Bu duruma oldukça sevinen Euripides akrabasının dış görünüşünde çeşitli değişiklikler yapar, bu sahneler üçlü arasında oldukça komik diyaloglara neden olur. Euripides, Agathon'a yardım etmediğini yakınan bir ifadeyle ondan kadın kıyafetleri ister. Agathon'da bu konuda seve seve yardımcı olur. Akrabanın kadın gibi görünmesi için hemen hemen her şey yapılır. Hazırlıklar bittikten sonra akraba kadınların olduğu sahneye ilerler. Öncesinde kadın gibi konuşması için birçok telkin de almıştır. Bu kısımdan sonra koro içeri girer ve tanrılar ile tanrıçalara dua ederler. Dua bittikten sonra koroya dahil olanlardan gündem hakkında konuşmak isteyenlerin olup olmadığı öğrenilir ve Atinalı bir kadın söz alır.

"Mika:

Tanrılara yemin ederim ki, hiçbir kişisel hırsumdan ötürü konuşmaya kalkmadım, dostlar; o ot satan kadının oğlu Euripides tarafından

²⁰⁷ Ar. *Thesm.* 70-75-80-85-90.

bataklığa sürüklendiğinizi ve tüm hakaretlere maruz kaldığınızı görmeye uzun süre mutsuz bir şekilde katlandığım için kalktım.

Bu adam bizi hangi hakaretle kirletmedi? Seyircilerin, tragedya aktörlerinin ve korolarının olduğu herhangi bir durumda, bize sevgilisi olan, yakışıklı adam kovalayıcılar, şarapçılar, hainler, gevezeler, tam hastalıklılar ve erkeklerin hayatının laneti diyerek karalamadı mı?”²⁰⁸

Koro, Mika'nın bahsettiği hususları överek onaylamış ardından konuşmak isteyen başka bir kadına söz hakkı vermiştir. Kritylla'da Mika'nın söylediklerinin üzerine çeşitli eklemeler yaparak onu destekleyen bir konuşma yapmıştır. Sahneye çıkıp söz hakkı alan bu iki kadın Euripides'in kadınlara karşı davranışının komedyada dışa vurulmuş halini göstermektedir. Her iki kadında tragedya ozanının kadınlar hakkında ki kötü düşüncelerini ve atmış olduğu iftiraları örneklendirerek anlatmıştır. Mika'nın Euripides'ten bahsederken ot satan kadının oğlu olarak bahsetmesi gerçeğe uygundur. Euripides'in annesi manavlık ile uğraşmıştır.²⁰⁹

Kritylla'dan sonra konuşmak için söz hakkı alan kişi Euripides'in kadın kılığına giren akrabası olmuştur. Diğer iki kadının söylediklerinin aksine Euripides'i haklı çıkaran bir konuşma yapmıştır. Kadınları bu cümlelerde oldukça aşağılayan akraba kadınlar arasında alevlenecek bir tartışmayı da yükseltmiştir. Kadınlar akrabanın düşüncelerini gerçekçi bulmayıp, Euripides'in atmış olduğu iftiralar gibi görmüşlerdir. Ortalığın hararetlendiği bir anda sahneye acil bir durum olduğu her halinden anlaşılan biri gelir. Gelen kişi Kleisthenes'tir sakalsız hali ile kadın gibi görünen Kleisthenes, Euripides'in bugünkü toplantıya kadın görünümlü birini gönderdiğini öğrendiğini söyler. Bu haber kadınlar arasında büyük bir şok etkisi yaratır. Herkes aralarına giren kadın görünümlü erkeğin kim olduğunu öğrenmek ister. Nihayetinde kadınların tek tek aranıp incelenmesi ve sorgulanması için karar alınır. İlk incelenen kişi Mika olur. Euripides'in akrabası ise bu durumdan telaşlanarak kaçmak için çeşitli bahaneler üretir. Sonunda kadın görünümlü erkeğin kim olduğu ortaya çıkar. Mika biraz önce kadınları aşağılayan kişinin Euripides'in akrabası olduğunu görünce haklı bir gururla kadınlara övünür. Ardından akraba göz hapsine alınır.

²⁰⁸ Ar. *Thesm.* 385-390.

²⁰⁹ Yılmazcan, “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, s. 281.

Sonraki sahnede Mika ile Mania akrabanın başını beklemektedir. Mania'nın kucağındaki çocuğu, akraba alarak biraz öteye kaçar. Akraba kendisinin bırakılması halinde çocuğu geri vereceğini ifade eder. Karşısındaki kişinin bir anne olması, çocuğuna düşkün ve çocuğu için her şeyi yapabilen bir kadın olması akrabanın işini kolaylaştıracaktır. Ardından akraba, kimliğinin açığa çıktığını Euripides'e duyurmak için ona bir mesaj göndermeyi planlar. Bu mesajını ise Euripides'in bir oyunundaki karakteri taklit ederek yapar.

“Akraba:

*Şimdi kendimi kurtarmak için planım ne? Ne hamlesi yapmalıyım? Fikrim nedir? Beni bu karmaşaya sürükleyen adam, Euripides, hiçbir yerde görülüyor. Ona hangi elçiyi gönderebilirim? Aslında onun Palamedes'inden bir yöntem biliyorum: O adam gibi, küreklerin üzerine yazacağım...”*²¹⁰

Euripides'in kayıp oyunu *Palamedes*, MÖ 415 senesinde üretilmiştir. Troya'da savaşıyan Yunan kahraman, yanlış bir şekilde ihanetle suçlanır ve idam edilir. Kardeşi Oeax'da babalarına bu durumu haber vermek için küreklerin üzerine yazılar yazar ve onları Yunanistan'a ulaştırır.²¹¹ Euripides'in eserinde yer alan bu olaya, Aristophanes kendi eserinde gönderme yaparak komedyaya içeriğine dahil etmiştir. Akrabanın planını söylemesinin ardından koro sahneye girerek, kadınların erkeklere göre daha üstün olduklarına dair görüşlerini ifade eder.

“Koro:

*Bir adım öne çıkalım ve kendi övgülerimizi söyleyelim! Çünkü her erkeğin kadın ırkı hakkında söyleyecek bir sürü kötü şeyi vardır, insanlığa ve tüm hastalıkların kaynağına tam bir lanet olduğumuzu iddia ederler.”*²¹²

Euripides'in akrabası bu sırada tutulduğu göz hapsinden kurtulabilmek için yeni bir çare aramaya başlar. Euripides'in yanına gelmesini sağlamak için başka bir oyunundaki karakteri taklit etmenin yararlı olacağına dair güçlü bir inançla, yeni karakterine bürünür. Taklit edeceği yeni karakteri Helen'dir. Euripides'in MÖ 412'de

²¹⁰ Ar. *Thesm.* 765.

²¹¹ Aristophanes, *Birds-Lysistrata-Women At The Thesmophoria*, dn. 52, s. 553.

²¹² Ar. *Thesm.* 785.

sahnelenen *Helene* oyununun bir parodisi akraba ve Euripides tarafından sahnede işlenir.²¹³ Euripides bu süreçte Menelauos kılığına bürünmüştür. Karşılıklı konuşmaların ardından sahneye yüksek bir memur ve muhafız girer. Bunu gören Euripides geldiği gibi hızla geri döner. Akrabası yine yalnız kalmıştır ve tekrar hile yapmasının ardından yakalanarak nezarete gönderilmiştir. Sahneye tekrar koro çıkar birçok tanrı için dua ederler ve tanrıları överler.

Sonraki sahnede akraba ile okçu arasında komik bir diyalog yaşanır. Aristophanes'in eserlerinde uydurma pek çok kelime kullandığı veya yeni kelimeler yarattığı bilinmektedir. Bunun dışında Aristophanes komedyelerindeki karakterlerinde şiveli²¹⁴ konuşmayı da pek çok kez kullanmıştır. Akraba ve okçu arasında geçen konuşmada da okçunun şiveli konuştuğu görülür. Ardından akraba sahnenin diğer ucunda Euripides'i görür. Kendisini yalnız bırakmadığını gören akraba bu sefer yeni ve son karakteri taklit etmeye başlar. Yeni karakteri Andromeda'dır.

“Akraba:

Euripides ile arkadaş olduğum için aldığım ödül bu! (mesafeye bakarak)

Ah! Ey tanrılar ve kurtarıcı Zeus, hala umut var!

Görünüşe göre Euripides benden vazgeçmeyecek: o Perseus olarak ortaya çıktı, yani şimdi Andromeda olmam gerekiyor!”²¹⁵

Euripides, *Andromeda* isimli oyununu da *Helene* ile aynı dönemde üretmiştir.²¹⁶ *Helene*'de olduğu gibi *Andromeda* isimli tragedyanın da bir parodisi akraba ve Euripides tarafından canlandırılır. Euripides, okçuya çeşitli laf oyunları yaparak akrabasını serbest bırakmasını ister. Hiçbir kelime onu görevinden geri döndüremez. Ardından koro gelerek tekrar bir dua etkinliği gerçekleştirir.

Duanın bitiminden sonra Euripides bu sefer kılık değiştirmeden kendisi olarak kadınların karşısına geçer. Euripides kadınlar ile barış yapmak istediğini ve artık kadınların hakkında tragedyelerinde onlara iftira atmayacağını söyler. Kadınlar barış teklifine olumlu yaklaşırlar, kendilerine uzatılan zeytin dalını geri çevirmezler.

²¹³ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 88.

²¹⁴ Bozuk Yunanca şeklinde konuşmak. Bk. Aristophanes, **Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar**, dn. 10, s. 169.

²¹⁵ Ar. *Thesm.* 1010.

²¹⁶ Erhat, **Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)**, s. 88.

Akrabasının kurtulması için tek engel olan okçunun icabına bakılması gerekir. Bunun içinde Euripides son hamlesini yapar.

Euripides yaşlı bir kadın kılığına girer, yanında da raks eden bir kız vardır. Aralarındaki konuşmaya okçu uyanır ve diyaloga dahil olur. Aristophanes bu kısımda fazla müstehcen bir sahne ortaya çıkarmıştır. Raks eden kız bir anda okçuyu cilvesi ile baştan çıkarmış ardından okçu *phallos*'una baka kalmıştır. Okçu raks eden kızın gitmesine mâni olmak için kızı takip ederek sahneden ayrılır. Bunu fırsat bilen Euripides, akrabasını tutulduğu yerden kurtarır. Okçu sahneye tekrar geldiğinde ise akrabanın gitmiş olduğunu görür ve korodan yardım ister. Koro ise ona yanlış yol tarifi verir. Ardından sahne kapanır.

Aristophanes bu komedyasında ünlü tragedya ozanı Euripides'i eleştirerek onun kadınlara karşı söylemlerini dile getirmiştir. Euripides, komedyanın en başından beri yaptığı hatanın farkındadır. Ancak türlü bahaneler ile başını yaktığı akrabasını da kurtarmaya çalışmıştır. Her seferinde aşağıladığı, iftira attığı kadınlar gibi davranarak akrabasını kurtarma çabasına girmiştir. Aristophanes komedyanın çoğunluğunda Euripides'in tragedya eserlerinin bir parodisini işlemiştir. Bunun temel nedeni halkın gülmesini sağlamanın dışında yazarın Euripides'i eleştirmesi ve eserlerine gönderme yapmak istemesidir.

Nitekim kadınlara karşı düşmanca hisler besleyen ve onları kötüleyen Euripides'e karşı Aristophanes kadınların aslında iftira atıldığı gibi hayatlar sürmediğini gözler önüne sermiştir. Euripides tarafından atılan iftiraların çoğu toplumsal hayatın gerçekliği içerisinde düşünüldüğünde doğruyu yansıtmamaktadır. Aristophanes'de bu durumun izah edilmesi için olsa gerek komedyasında bu konuyu işlemiştir.

2.3. Kadınlar Mecliste

Aristophanes'in *Kadınlar Mecliste* adlı eserini²¹⁷ tam olarak hangi tarihte ürettiği kesin olarak bilinmemekle beraber, çeşitli araştırmacılar bazı tarihlendirmeler

²¹⁷ Aristophanes'in bu oyununun Oxford Classical Dictionary'deki kısaltması Eccl. (*Ecclesiazusae*) olarak belirtilir. Bk. Oxford Classical Dictionary – Abbreviations List, s. 5.

yapmışlardır. Bunlar, farklı araştırmacıların yaklaşımlarına göre MÖ 390, MÖ 391,²¹⁸ MÖ 392²¹⁹ olarak sıralanabilir.

Bu oyun Aristophanes'in kadınları sahneye çıkardığı üç komedyasından sonuncusudur. *Kadınlar Mecliste* adlı oyunda siyasi statükoya yönelik imalar ve göndermeler çok azdır. Esas olarak kadın yönetimi altında komünal bir ütopya olan yeni bir sistem yaratılmaya çalışılmıştır. Artık erkeklerin iktidarına ve devletin yönetim anlayışına karşı herhangi bir şüphe kalmadığından *Kadınlar Mecliste* oyununda içerisinde bulunan siyasi ortam ütöpik bir model üzerinden sahnelenmiştir. *Kadınlar Savaşı*'nda olduğu gibi oyunun ana karakteri yine bir kadındır. Praksagora Atinalı kadınlara önderlik yaparak onları etrafında toplamak istemektedir. Atina'yı, Atinalı erkeklerin kötü yönetiminden kurtarmak isteyen baş karakter gün doğmadan hemen önce Atina sokağında görünür ve yaratılan komünal ütopya sahneye çıkar.²²⁰

Aristophanes bu oyununda, Peloponnesos Savaşı'ndan sonra, Atina'nın içerisinde bulunduğu siyasi durumu ütöpik olarak gözler önüne sermiştir. MÖ 404 senesinde Atina, Peloponnesos Savaşı'nın kaybeden tarafı olarak tarihe geçmiştir. Atina'ya verilecek olan ceza konusu gündeme geldiğinde ise pek çok Yunan kent-devleti Atina'nın aleyhinde konuşmuştur. Sparta ise bu süreçte diğerlerinden daha farklı düşüncelere sahip olmuştur. Öncesinde ortak düşmanları olan Perslere karşı beraber savaşmış olduklarını gerekçe gösteren Sparta, Atina'nın talan edilmesine karşı çıkmıştır. Sparta'nın almış olduğu bu kararlar Thebai ve Korinthos ile aralarının bozulmasına neden olmuştur. Daha sonra Atina kendilerine sunulan barış koşullarını kabul ederek Spartalılara teslim olmuştur.²²¹

Teslimiyetin ardından Atina'da otuz kişilik yeni bir yönetim kurulmuştur. Kenti yönetebilmek için anayasa hazırlamak ve ilan etmek durumunda olan bu kişiler görevlerine yerine getirmemekle beraber sürecin uzamasına yol açmıştır. Keyfi hareketlerde bulunan bu otuz kişilik yeni yönetim etkinliğini uzun süre devam

²¹⁸ Aristophanes, **Frogs-Assemblywomen-Wealth**, (Çev. Jeffrey Henderson), Cambridge, Harvard University Press, 2002, Introduction s. 238.

²¹⁹ Zimmermann, **Antik Yunan Komedyaları**, s. 161.

²²⁰ Aristophanes, **Frogs-Assemblywomen-Wealth**, s. 238.

²²¹ Xen. *Hell.* 2. 2. 19-20-21-22.; Aycan, **Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi**, s. 187.

ettirememiştir.²²² Ardından Atina’da Onlar Yönetimi, iktidarı devralmıştır. Ancak yine istenilen düzen tutturulamamıştır. Atinalılar mecliste siyasi konuları tartışmak dışında pek bir şey yapmıyor bu durum neticesinde de siyasetten bıkmaya noktasına gelmiş oluyorlardı. Önceden Halk meclisine katılanlara ücret verilmesi konusunda bir karar alınmıştı. Ancak Pynx tepesinde konumlanan toplantı yeri, kararların kabul edilmesi için oylama yapıldığında boş kaldığı zaman bu durumun düzeltilebilmesi için önce 1 *obolos* olan ücret miktarı sonradan 3 *obolos*’a yükseltilmiştir.²²³ Atina teslim olduktan sonra siyasetinde ki çalkantılar böyle devam etmiştir.

Bu süreçte Persler kendi içlerinde taht mücadelesinde girmişlerdir.²²⁴ MÖ 395’e gelindiğinde ise Thebai’lılara²²⁵ karşı, Phokaia Sparta’dan yardım istemiştir. Sparta ise Boiotia’yı istila etme düşüncesinde olduğundan, Boiotia Atina ile ittifak kurmak için teklifte bulunmuştur.²²⁶

Ardından Sparta bu durumdan rahatsız olarak Atina ve müttefikinin üzerine bir ordu yollamıştır. MÖ 395 senesinde gerçekleşen Haliartos Savaşı’ndan Sparta yenik durumda ayrılmıştır. Spartalı ünlü komutan Lysandros’da bu savaşta ölmüştür. Atina ile müttefikinin bu başarısı Korinthos ile Argos’u onların yanına çekmek için yeterli bir etken olmuştur. Oluşmuş olan dördü koalisyona MÖ 394’te Spartalı komutan Agesilaos’un önderliğinde Koroneia’da yenilmiştir. Nitekim gerçekleşmiş olan Korinthos Savaşı’ndan sonra koalisyon grubu dağılmıştır.²²⁷ Tüm bunların yaşanmış olduğu sırada ise Aristophanes *Kadınlar Mecliste* komedyasını sahneye çıkarmıştır.

2.3.1. Kadınlar Mecliste Analizi

Baş karakter olan Praksagora’nın adı, “Halk arasında etkili kadın” anlamına gelmektedir. Yazar *Kadınlar Savaşı*’nda olduğu gibi bu eserinde de karakterlerinin adını oyunu ile uyumlu ve anlamlı seçmiştir.²²⁸

Oyun Atina’nın temsili bir sokağında gün doğmadan hemen önce başlamaktadır. Erkek giysileri giyen ama kadın maskesi takmış, baston ve elinde lamba tutan genç

²²² Xen. *Hell.* 2. 3. 2-11.

²²³ Arist. *Atinalıların Devleti*, s. 43. 47.

²²⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 111.

²²⁵ Thebai, Boiotia’nın en güçlü kentidir. Bk. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 111.

²²⁶ Xen. *Hell.* 3.4. 16.

²²⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 111-112.

²²⁸ Aristophanes, *Frogs-Assemblywomen-Wealth*, dn. 1, s. 247.

bir figür sahnede belirir. Praksagora gelmesi gereken kadınların ortalıkta olmadığından yakınlardan nereden olduklarını düşünmeye başlar. Diğerlerine gelirken getirmelerini söylediği takma sakal ve kıyafetleri bulup bulamadıklarını sorgular. Sonrasında ileriden erkek giysileri giyen, ellerinde takma sakalları bulunan oyuncular sahneye doğru ilerler. Praksagora bu gelenlerin erkek olabilme ihtimaline karşı hemen saklanır. Koro lideri²²⁹ devreye girerek Praksagora'nın iki kez öttüğünü ve yanına doğru ilerlenmesi gerektiğini vurgular. Baş karakter, saklandığı yerden ayrılarak gelen kişilere gecedan beri onları beklediğini söyler. Sonrasında komşusunu sessiz ve dikkatlice yanlarına çağırır. Diğer kadınlar da toplandıktan sonra Praksagora kadınlara ve koraya dönerek Scira'da anlaştıkları hususları halledip halletmediklerini sorar. Kadınlar sırayla söz hakkı alarak yaptıklarını anlatırlar. İlk başta kadınların kocalarına kötü görünmek için vermiş oldukları çaba gibi görünse de aslında kadınların erkeklere benzemek için birtakım girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

“İlk Kadın:

İlk olarak, anlaştığımız gibi koltuk altlarım fırçadan daha gür: sonra kocam ne zaman agoraya gitse kendimi yağladım ve bütün gün güneşte bronzlaştım.

İkinci Kadın:

Ben tıraş bıçağımı hemen evden dışarı attım, böylece her yerim tüylenecek ve hiç dişi görünmeyeceğim.

Praksagora:

Bir dahaki görüşmemizde yanınızda getirmeniz söylenen sakalları da aldınız mı?”²³⁰

Kadınlar sadece bunları yapmakla kalmamışlar, Sparta botları giyip, yanlarına baston ve erkeklerin giymiş olduğu pelerinlerden de almışlardır. Kadınların Praksagora'nın sözüne itimat ettikleri ve öncesinde söylendiği gibi hazırlıklarını eksiksiz tamamladıkları görülmektedir.²³¹ Praksagora nihayet etrafına toplamış olduğu kadınlara asıl amaçlarını açıklar. Atina'nın kötü durumda olduğunu mevcut siyasi

²²⁹ Bu oyunun Türkçe çevirilerinde koro lideri, birinci kadın karakter olarak gösterilmiştir.

²³⁰ Ar. *Eccl.* 60.

²³¹ Ar. *Eccl.* 60-65.

durumun daha da kötüye gittiğini vurgular ve meclisi ele geçirmeleri gerektiğini tekrar eder.

“Praksagora:

... Şafak vaktine yemin ederim, böylesine cüretkâr bir eylemi paylaşmalıyız. Bir şekilde hükümeti ele geçirebileceğimizi ve kentimiz için iyi bir şey yapabileceğimizi umuyoruz.”²³²

Baş karakter Praksagora, kadınlara meclise gitmeden önce nutuk sanatını kavramaları ve konuşmalarını etkili yapabilmeleri için bir prova yaptırır. Bu prova esnasında kadınlar arasında komik diyaloglar ortaya çıkar. Kadınların bu konuda yetersiz olduğunu gören Praksagora meclis oturumundaymış gibi kendisi de nutuk vermeye başlar. Onun vermiş olduğu nutukta kadınların erkeklere göre daha fazla muhafazakâr ve yaptıkları işlerde kararlı olduklarından bahsetmiştir. Bunun dışında erkeklerin müttefikleri ile olan münasebetine de değinmiştir. Nitekim konuşmasının genelinde yönetimin tamamen kadınlara devredilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kadınların *oikos* içerisinde yaptıkları işleri *polis* genelinde de yapabileceklerine vurgu yapmıştır. Daha sonra eşlerinin giysilerini giyen ve takma sakallar takan kadınlar meclise doğru hareket etmiştir. Hemen ardından *parados* bölümüne geçilir.

Parados bölümü genel itibariyle Praksagora’nın söylediklerinin tekrarı niteliğindedir. İçerisinde yaşanan genel siyasi ortam hakkında koro bilgi verir. Hemen ardından sahneye Praksagora’nın kocası Blepyros çıkar. O da kadınların erkek giysileri giymesinin tam aksine kadın giysileri giyerek sahnede yerini alır. Karısının ve diğer kadınların meclisi ele geçirme planından habersiz olan Blepyros karşılaştığı komşusu ile konuşmaya başlar. Komşuların bu konuşması Praksagora’nın erkeklere ve onların siyasete dair düşüncelerini adeta kanıtlar niteliktedir. Blepyros komşularına kabızlık problemini detaylı bir şekilde anlatarak bu durumdan yakınır. Bu süreçte diğer komşunun meclise geç kaldığını ve üç *obolos* alamadığı için yakınması ile konuşmaları devam eder.²³³ Aristophanes burada bahsi geçenlerin meclise sadece ödenek için gittiklerini tek amaçlarının artık ödenek almak olduklarını vurgulamaktadır. Ardından Khremes isimli bir diğer Atinalı sahnede

²³² Ar. *Eccl.* 90-95-100-105.

²³³ Ar. *Eccl.* 370-375.

yerini alır ve Blepyros ile konuşmaya başlar. Mecliste bulunduğu sırada yaşananları ve alınan kararları, tek derdi kabızlık sorunu olan Blepyros'a anlatır.

“Khremes:

... yakışıklı genç bir adam halka hitap etmek için ayağa fırladı; Nikias'a benziyordu. Şehri kadınlara teslim etmek için bir dava açtı.

Taşradan gelenler derinden gümbürtüler atarken, diğer hepsi bu kunduracı kitlesini alkışlayıp "aferin" diye bağırıyorlar.”²³⁴

Khremes ile Blepyros arasında geçen konuşmada mecliste gerçekleştirilen söylevlerin detayı verilir. Praksagora'nın kadınlara söylev konusunda verdiği direktifler mecliste olduğu gibi dile getirilmiş ve kadınlar erkeklere göre fazlaca yüceltilmiştir. Erkeklerin eksik ve yanlış yaptığı noktalar dile getirilmiş ve meclisi artık kadınların yönetmesi gerektiği konusunda karar alınmıştır. Bu durumu öğrenen Blepyros ve komşusu kendi çıkarları doğrultusunda söylemlerde bulunmuşlardır. Blepyros kabızlık problemini devam ettirirken Khremes bu durumu önemsiz görerek sabah erken uyanmayacağı için sevinir. Daha sonra bu iki komşu kadınların siyasi iktidarı ellerine aldıktan sonra evlerinin içindeki cinsel iktidarlarının da ellerinden gidebileceğini düşünürler. Blepyros ve komşuları erkeklerin cinsel ilişkiye dair istekleri karşısında kadınların olumsuz bir tavrının olabileceğinden ve erkeklerin kendilerine kahvaltı verecek birini bulamayacak duruma düşebileceklerinden yakınır. Kadınların meclisi ele geçirmeleri, erkek yönetimini ortadan kaldırmaları onların cinsel iktidarı ile kıyaslandığında cinsel iktidarlarının daha ağır bastığı görülmektedir.

Ardından kadınlar tekrar sahnede görünür. Praksagora meclisten dönen kadınlarla beraber, tekrar hepsinin eski haline dönmesini söyler. Bu sırada eşi Blepyros'a yakalanan Praksagora üzerindeki giysileri ve eşinin eşyalarını neden aldığını bahaneler ile açıklar. Ardından Blepyros meclisten çıkan kararı eşinin bilip bilmediğini sorar ve eşinin bu kararı bildiğini öğrenir. Praksagora bu kararın doğru bir karar olduğunu ifade eder. Kadınların yönetimiyle kent saadete kavuşacak, görgüsüz tavırlar takınan erkeklerin kentte kötü muamele etmesine izin verilmeyecek, iftiraya karşı çıkılacak, elbise hırslılığına ve komşusunun arkasından

²³⁴ Ar. *Eccl.* 430.

kötülük edenlere izin verilmeyecek, sefalet olmayacak. Praksagora kadınların yönetimi altındaki kentte ne gibi değişiklikler olacağını sıralarken sahnede tekrar Khremes görünür. Praksagora'nın anlattıklarının gerçeklik payı varsa bu durumun iyi olacağını ifade eder. Praksagora'da bu sırada kadınların yönetimi ele geçirmesinin ardından devleti nasıl idare edeceklerini ve yeni düzenlerini açıklamaya başlar.

“Praksagora:

Konuşmacıyı duyana ve planı anlayana kadar kimsenin itiraz etmesine ve benim sözümü kesmesine izin vermeyin. Herkesin ortak olacağı ve her şeye sahip olacağı eşit bir yaşam sürmesini hedefliyorum. Burada ne zengin bir adam ne fakir bir adam ne de büyük bir çiftliği olan ve kendi mezarına yetecek toprağı olmayan bir adam, ne de çok kölesi olan ve görevlisi bile olmayan bir adam olmayacak. Herkes için aynı yaşam standardını oluşturacağım.”²³⁵

Praksagora burada herkese verilecek olan eş değer bir eşitliği anlatır. İhtiyaç sahibi kavramı bu sistemde tamamen yok olmaktadır. Herkes eşit olduğunda çoğu durum ortadan kalkar. Sosyal eşitsizlik son bulur bunun neticesinde de hırsızlık, komşular arası haset, kavgalar ve niceleri sonlanır. Ardından Praksagora yeni düzen hakkında konuşmaya devam eder.

“Praksagora:

... ilk işim, şu anda bireysel olarak sahip olunan tüm araziye, parayı ve diğer mülkleri komünleştirmek olacak. Biz kadınlar bu ortak fonu tutumlulukla, sağduyuyla ve size iyi bakarak yöneteceğiz.”²³⁶

Praksagora'nın bu söyledikleriyle herkesin ortak bir paydada bulunacağına işaret etmektedir. Artık zengin, fakir kavramı olmayacaktır. Herkesin tüm mal varlığı bir araya getirilecek ortak bir düzenden yaşam devam edecektir. Kimsenin kimseye borcu olmayacaktır. Daha sonra Praksagora yeni düzende yer alacak ve çeşitli sorunları da beraberinde getirebilecek olan diğer yeniliği de açıklar.

“Praksagora:

²³⁵ Ar. Eccl. 590.

²³⁶ Ar. Eccl. 595.

... kadınları da ortak mülk yapıyorum, erkeklerin istedikleri gibi onlarla beraber olup bebek sahibi olabilmeleri için.”²³⁷

Görüldüğü üzere Atina'nın toplumsal yaşam kuralları dikkate alındığında Praksagora olağan dışı yeni bir fikirle devletin yönetilebileceğini ifade etmektedir. Zina yapan kadına çeşitli cezalar verilen bir toplumda kadınların bu tarz bir baş kaldırısı dikkat çekmektedir. Kadınların toplumun ortak malı olarak gösterilmesi de çeşitli kurallara bağlı olarak gerçekleşecektir.

“Praksagora:

Çirkin ve kısa burunlu kadınlar, şık olanların hemen yanına oturacak ve eğer bir erkek ikincisini istiyorsa, önce çirkin olan ile beraber olmak zorunda kalacak.”²³⁸

Praksagora'nın sözünü ettiği yeni düzen oldukça ütopiktir. Hayal edilen bu yeni düzen kulağa hoş gibi görünse de yaratılmak istenen yeni tasarının kadınlara yönelik olan maddesinin insan doğasına uymayacağı açıkça görülecektir. Tasarlanmış olan yeni düzendeki cinsel eşitlik gerçeğe vurulduğunda işler çokta iyi gitmeyecektir.

“İlk yaşlı kadın:

Erkekleri ne tutuyor olabilir? Gecikmişler. İşte buradayım, makyajlı ve parti elbisemi giyinmiş etrafta duruyorum. Kendi kendime şarkı mırıldanıyor gelecek erkekleri baştan çıkarmak için bekliyorum.

Genç kız:

Benden önce çıkmışsın gözcülük etmeye, yaşlı küflü. Ben yokken eşsiz bir üzüm bağıny soyacağın ve şarkınla bir adamı baştan çıkaracağın düşündün.

Eğer denersen, kendi şarkımı söylerim. Seyirci bunu sıkıcı bulsa bile...”²³⁹

Makyajı ve giyimi oldukça abartılı olan yaşlı kadın sahnede görüldüğünde anlaşılan odur ki genç bir erkeğin kendisi ile beraber olması için cilve yapmaktadır. Bu sırada sahnenin diğer yanında görülen genç kız, yaşlı kadına laf atarak onun sevgilisinden

²³⁷ Ar. *Eccl.* 610.

²³⁸ Ar. *Eccl.* 615.

²³⁹ Ar. *Eccl.* 880-885.

uzak durması gerektiğini söyler ve aralarında argo ağırlıklı olmak üzere komik bir sataşma geçer. İki kadında genç erkek için oldukça çirkefleşir. Genç erkek, genç ve bakire kız ile birlikte olmadan önce yaşlı ve çirkin olan kadını tatmin etmek zorundadır. Ancak bu durum genç erkeği huzursuz ve mutsuz etmektedir.

“*Epigenes(Genç adam):*

Keşke genç kızla yatabilseydim. Öncesinde büyük burunlulara ve kocakarılarla patlatmak zorunda kalmasaydım! Bu özgür bir adama yakışmıyor.”²⁴⁰

Yaşlı kadın ve genç kızın aralarında geçen tartışma devam ederken iki yaşlı kadın daha sahnede görünür. Onların da tek isteği genç erkek ile birlikte olmaktır. Kadınların sırayla tartışmaları ve genç erkeği kendileriyle beraber olmalarına ikna etmelerinin ardından genç adamı sürükleyerek sahneden çıkartırlar.

Görüldüğü üzere her şey herkes için ortak olduğunda da kavga ve olumsuzluklar devam etmektedir. Yeni düzen adı altında ortaya konulan bu ütöpik düzen tahmin edildiği gibi işlememiştir. Cinsel konuda ortaya çıkan bencilliğin diğer toplumsal konularda ortaya çıkmayacağının garantisi elbet verilemezdi. Halkın yararı için tasarlanan bu planın uygulamaya konulduğunda işe yaramayacağı görülmüştür. Oyun herkesin katılmış olduğu bir ziyafet ile sonlanır. Bu ziyafet sofrasına Praksagora’nın kocası, Blepyros’u hizmetçi kadın davet eder.

“*Hizmetçi:*

Yakında servis yapılacak.

tuzlu balı, köpekbalığı bifteği ve köpek balığı ve kefal ve tuzlu turşu soslu garip balık ve karatavuklar ve çeşitli güvercinlerle pamukçuklar horozlar, tavada kavrulmuş kuyruksallayanlar ve sıcak şarapta marine edilmiş güzel tavşan parçaları ve hepsine bal ve silfyum²⁴¹ serpildi ve sirke, yağ ve baharatlar bolca!”²⁴²

²⁴⁰ Ar. *Eccl.* 950.

²⁴¹ Yunanca da “*silphion*”, Latince de “*silphium*” adıyla bilinen bu bitki *Ferula* cinsine aittir. Her yıl yapraklarını döker ve dev bir görünüme sahiptir. Detaylı bilgi için bk. Bilge Yılmaz Kolancı, “Antikçağda Silphium”. *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, (2022), s.147.

²⁴² Ar. *Eccl.* 1165-1170-1175.

Hizmetçinin saydığı bu lezzetler, Praksagora'nın tasarısının ilk açıklandığı hali gibidir. İkisi de ilk başta kulağa cazip gelmektedir. Ancak hem lezzetlerin hem de tasarının realitesine bakıldığında, ne tasarı gerçekten fark yaratacak sonuçlar ortaya çıkarır ne de verilen ziyafet. Hizmetçinin uzun uzun anlatmış olduğu ziyafet sofrasında aslında sadece yulaf lapası bulunmaktadır. İşler ciddiye binip bahsi geçilen durumlar gerçekleştiğinde tüm bu yaşananların birer fanteziden ibaret olduğu görülür.

Kadınlar Mecliste oyununda anlatılan ütopya, Aristophanes Atina'nın içerisinde bulunduğu durumu eleştirmekten ziyade sebepleri ile gözler önüne sermiştir. Kadınlara komedyada gerçek hayatta olduğundan çok daha fazla güç verilmiştir. Oyun içerisinde yer alan baş karakter Praksagora'nın isminin anlamı düşünüldüğünde yazarın komedyasına ve komedyada yer alan kadın figürü üzerinde incelikte düşündüğü görülmektedir. Kadınların fikri bir yere kadar olağan ve normal iken işlerin bir yerden sonra çığırından çıkması kadın düşmanlığı veya kadını aşağı görmek ile açıklanamaz. Önemli olan sosyal statüleri içerisinde kadınların büyük bir baş kaldırı planı yapıp, tasarılarını mecliste kabul ettirebilmiş olmalarıdır. Aristophanes komedyasında işlerin iyice sarpa sardığı siyasi ortamı, kadınlar üzerinden şekillendirerek gözler önüne sermiştir.

Aristophanes'in bu komedyasının diğer komedyalara göre farklı özellikleri de bulunmaktadır. İlk olarak diğer komedyalar incelendiğinde koronun ve koro başının sahnede daha aktif olduğu görülürken burada bu durum oldukça azalmıştır. Eski komedy için önemli bir yapı taşı olan *parabasis* bölümü de bu komedyada yer almamaktadır. Eski komedy denildiğinde genelde aklımıza yoğun siyasi eleştiriler gelirken yine bu eserde daha ütöpik bir düzenin gelişimi işlenmiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında artık Eski Komedyanın yavaş yavaş yerini Yeni Komedyaya doğru bıraktığı görülecektir.²⁴³

²⁴³ Erhat, *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*, s. 76.

SONUÇ

Kadın kavramı, varlığından itibaren tarihin en tartışmalı konuları içerisinde yer almıştır. Tarihsel sürece bakıldığında kadınların toplumsal rolleri sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde yol katetmiştir. Pek çok toplumda erkekler, kadına değer vermek yerine onun yaşamını ve doğasını hor görerek kadını dış dünyadan soyutlama yoluna gitmiştir. Her şeyden önce doğurganlık kadına ait bir özelliktir ve erkeği de dünyaya getiren yine bir kadındır. Kadın olmadan yaşamın devam edebilmesi olası değildir. Kadınlar pek çok dönemde ve toplumda, baskıcı ve egemen erkek toplum içerisinde özgür yaşama katılamayarak ve birçok kısıtlamaya maruz kalarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Antik Yunan toplumunun en erken evrelerinde kadının sosyal yaşamda yeri oldukça kıymetlidir ve anaerkil düzen topluma hakimdir. Kadınının, anaerkil düzende birincil görevi; çocuk doğurmak, bulunduğu yeri temizlemek, yemek yapmak ve çocuklara bakmaktır. Kadının kutsanması, ona ait küçük idoller yapılarak doğurganlığının temsil edilmesi hatta bereketin ona bağlanması şaşılacak bir durum değildir. Kadının hem üremesi hem de göğsünden akan süt ile çocuğunu doyurabilmesi onun kutsanması noktasında önem arz etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Antik Yunan'da kadının sosyal yaşam içerisindeki değişimi; siyasi, sosyal ve pek çok etkene bağlı olarak farklılık göstermiştir. Çeşitli yasa koyucuların kurallarında veya bir dönem ozanının kin dolu sözlerinde kadına karşı olan bakışı görmek mümkündür. Ayrıca Antik Yunan'da kadınların toplumsal rollerinin değişimi gözlenebilir bir sırayı takip edebilmektedir.

Antik Yunan'da tarih öncesi dönemde varlığını sürdüren anaerkil düzen Klasik Dönem ile beraber yerine erkek egemen topluma bırakmıştır. Kadınların mekânsal olarak sınırlandırıldığı bu dönemde kadınlar yaşamlarını *oikos*'ta geçirmek durumunda kalmıştır. Ancak toplumsal rollerine bakıldığında kadın yine çocuk doğurmak, evini temiz tutmak, yemek yapmak, ekonomik durumları yeterli değilse eğer evin ekonomisine destek olmak için çalışmak zorundadır. Görüldüğü üzere kadının rolleri değişmekten ziyade kadının yaşamında kısıtlamaya gidilmiştir. Ancak bu kısıtlama çoğunlukla Atina için geçerli olmuştur. Sparta'nın kadınlara karşı sınırlamaları Atina'ya göre daha azdır.

Yaşanılan siyasi ve sosyal olaylar elbette dünyanın her yerinde olduğu gibi en çok çocukları ve kadınları etkisi altına almaktadır. Klasik Dönem’de meydana gelen ve 27 yıl sürmüş olan Peloponnesos Savaşları sürecinde de yine en çok etkilenen kadınlar ve çocuklar olmuştur. Dönemin ünlü komedyacı yazarı Aristophanes’te bu konuya değinerek MÖ 411 senesinde *Kadınlar Savaşı* isimli komedyasını yazmıştır. Bu komedyada yazar Atina’da kadınlara biçilmiş olan toplumsal rollerin ve sınırların farkındadır. Ancak kadınlara yapılmış olan bu sınırlandırmanın dışına çıkarak özgür, bilinçli ve kıvrak zekalı kadın algısını Atina toplumuna göstermeye çalışmıştır. Kadınlar istediklerinde pek çok şeyi yapabilecek yeteneğe sahiptir. Kısıtlanmış olmaları onların düşünmelerine ve harekete geçebilmelerine engel değildir. Hazırlanan akıllıca bir plan dahilinde Atina kadınları yaşanmış olan büyük bir savaşı durdurabilmeyi başarabilmiştir. Yazarın kadınlara karşı olan algısı düşünüldüğünde, kadınlardan umutlu olduğu ve sınırlandırmalara karşı tavrı, yaptığı ironilerinden ve eleştirilerinden açıkça görülmektedir.

MÖ 411 senesinde yazar, *Kadınlar Şenlikte* isimli komedyasını sahneye çıkarmıştır. Bu sefer yazar, dönemin ünlü tragedya ozanı olan Euripides’e karşı düşüncülerini bu eseriyle yansıtmıştır. Aristophanes, Euripides’in eserlerinde kadınlara karşı kullanmış olduğu dilin sertliğini, onların hor görülmesini, atılan iftiraları Atina halkı ile ironik bir dille paylaşmıştır. Bu komedyası ile yazar yine kadınların yanında olmuş ve kadınlara ait olan, kutlamalarına sadece kadınların geldiği *Thesmophoria* Bayramı’nı seçerek Euripides’e karşı büyük bir eleştiride bulunmuştur. Kadınlara atmış olduğu iftiralar yüzünden tragedya ozanını ölümle cezalandırmayı planlayan kadınların bu baş kaldırısı dönemin siyaseti içerisinde değerlendirildiğinde oldukça kıymetlidir. Aristophanes’in bu komedyasında, kadınların özgüvenli davranarak karar verebilen, haklarını savunabilen bireyler olabilmeleri için öncü rolünü üstlendiği görülür.

Yazarın, MÖ 391 senesinde sahneye çıkarttığı bir diğer kadın konulu oyunu ise *Kadınlar Mecliste*’dir. Yazarın bu komedyası diğer iki komedyaya göre oldukça ütöpik bir hayalin gösterisi niteliğindedir. Yazar bu eserinde kadınlara cazip planlar uygulamaktansa kadınları direk siyasetin içine sokmayı hedeflemiştir. Kadınların siyasi hayata girmelerine müsaade edilmeyen Atina toplumuna gönderme yapılarak bu komedyacı ile kadınlar siyasi yaşamda yerlerini alırlar. Komedyanın içerisinde yer

alan kadın karakterlerin, eşlerinin kıyafetleri ve erkeklere benzetilerek sahnede oldukları ve bu şekilde siyasi hayata dahil oldukları görülmektedir. Ancak oyunun içinde kadınların etkili konuşmada yetersiz olduklarına vurgu yapılırken, erkeklere göre daha muhafazakâr ve kararlı olmaları siyasi hayatta var olabilmelerine engel olmamaktadır.

Oyunun diğer komedya konularından, ütöpik olarak ayrılması kadınların mecliste almış oldukları kararlarla karşımıza çıkmaktadır. Kadınların tasarıları arasında sosyal eşitsizliğin son bulacağına, kavgaların ve hırsızlıkların biterek, zengin ve fakir kavramının varlığından bahsedilmeyeceğine değinilmesi ve bunların meclis tarafından kabul edilmesi kadınları toplumun içinde var etmektedir.

Cinsel yönden bakıldığında kadının toplumun ortak bir malı olarak gösterilmesi de oldukça ilginçtir. Komedyanın ütöpik bir hal almasında ki en önemli etken ise cinsellik adına alınan karardır. Atina'da kadınlara karşı zinanın çok günah sayıldığı süreçte yazarın bu tasarıya da yer vermesi şaşırtıcıdır. Aristophanes'in bu komedyasında siyasi statükoya yönelik imaları ve göndermeleri çok azdır. Önemle vurgulanan esas nokta, kadınların bir plan yaparak bu planı mecliste uygulayabilmiş olmalarıdır.

Aristophanes hakkında çeşitli araştırmacılar, yazarın kadınlara karşı söylemlerinde pek çok cinsel unsuru ve argo kelimeleri kullanılmasını kadınların aşağılanması olarak görmekte ve kabul etmektedir. Bu çalışmamızda yazarın günümüze ulaşan komedyalarının incelendiği göz önüne alındığında Aristophanes'in sadece kadınlara yönelik bir tavır sergilemediği görülmüştür. Pek çok karaktere, siyasetçiye ve dönemin ünlü ozanına da aynı düzeyde yaklaşmıştır. Komedya türünün, cinsel mesajlar ve argo ile dolu olduğu, doğduğu dönem itibariyle değişmeden günümüze kadar aktararak gelmiştir. Yazar da eserlerinde, dönem halkını güldürebilmek için çeşitli laf oyunlarına ve argoya başvurarak toplumu güldürmeyi, güldürürken düşündürmeyi hedeflemiş olmalıdır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristophanes. (2000). *Birds-Lysistrata-Women At the Thesmophoria* (Cilt III). (Çev. J. Henderson). Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press.
- Aristophanes. (2002). *Frogs-Assemblywomen-Wealth* (Cilt IV). (Çev. J. Henderson). Cambridge, Massachusetts London,: Harvard University Press.
- Aristophanes. (2005). *Clouds-Wasps-Peace* (Cilt II). (Çev. J. Henderson). Cambridge, Massachusetts London: Harvard University Press.
- Aristophanes. (2006). *Acharnians-Knights* (Cilt I). (Çev. J. Henderson). Cambridge, Massachusetts London: Harvard University Press.
- Aristophanes. (2007). *Fragments* (Cilt V). (Çev. J. Henderson). Cambridge, Massachusetts London, England: Harvard University Press.
- Aristophanes. (2018). *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*. (Çev. A. E. Sabahattin Eyüpoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristophanes. (2018). *Ploutos (Servet)*. (Çev. E. Y. Erman Gören). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristophanes. (2019). *Kadın Mebuslar*. (Çev. E. Y. Erman Gören). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristophanes. (2022). *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*. (Çev. E. Y. Erman Gören). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2018). *Atinalıların Devleti*. (Çev. A. Çokana). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2022). *Poetika - Şiir Üzerine*. (Çev. Ö. A. Ari Çokana). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herodotos. (2016). *Tarih*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Homer. (2019). *İlyada*. (Çev. A. K. Azra Erhat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Xenophon. (2020). *Yunan Tarihi*. (Çev. S. Sinanoğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Thucydides. (2019). *Peloponnesos Savaşları*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Belge Yayınları.

Modern Kaynaklar

Akalm, A. G. (2003). Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), s. 17-47.

Aycan, C. B. (1990). *Aristophanes'in Komedyalarında Mücadelenin İşlenişi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Baysal, M. (2022). *Antik Yunan Eğitiminde Cinsiyet Eşitsizliği*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Bendason, N. (1994). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*. (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilgin, N. (2004). *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Blanck, H. (1999). *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*. (Çev. İ. Tanrıkut). İstanbul: Arion Yayınevi.

Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı II*. (Çev. K. Kurtgözü). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Brockett, O. G. (1982). *Tiyatro Tarihi*. (Çev. İ. Bayramoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.

Çaykara, E. (2013). Kadınlara Özel Bir Bayram: Thesmophoria. (Ed. A. M. Darga). *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe* (s. 296-317). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, B. (2018). Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları. *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar*, 3(3), s. 117-154.

- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6(1), s. 111-118.
- Demir, S. (2016). *Eski Yunanda Kadın Festivalleri*. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.
- Erhat, A. (1958). *Aristophanes (Hayatı Sanatı Eseri)*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev. S. K. Angı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. (Çev. N. Aça). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gözlü, A. (2018). Antik Yunan'da Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 269-279.
- Gözlü, A. (2021). Tunç Çağı (İÖ. 3100-1100) Minos Fresklerinde Dişil Figür Betimlemeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(28), s. 623-643.
- Gözlü, A., Efe, A. (2023). Hegemonya ve Peloponnesos Savaşları. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(59), s. 1-21.
- Güler, T. B. (2014). *Kuruluşundan M.Ö. 404 Yılına Kadar Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Üstünlük Çabaları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gülhan, H. (2018). *Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheon ve Dini Ritüeller*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Güzel, B. (2015). Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*(10), s. 505-522.
- İplikçioğlu, B. (2015). *Eskibatu Tarihi I*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Karaman, İ. S. (2019). *Perikles Dönemi ve Atina*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli.
- Kaya, M. A. (2016). *Ege ve Eski Yunan Tarihi - I*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kolancı, B. Y. (2022). Antikçağda Silphium. *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, s. 147-156.
- Kundakçı, D. (2019). Aristophanes'in Komedyalarında Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), s. 837-859.
- Küçükler, S. D. (2013). Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Gruplar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(61), s. 107-114.
- Küçükler, S. D. (2014). *Doğuşundan Hellenistik Döneme Değin Hellen Polisi'nin Kavramsal Boyutları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Külahlı, N. (2021). *Antik Yunan Toplumunda Eğitim Hayatında Kadın (Arkaik Çağ'dan Helenistik Dönem Sonuna Kadar)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Latacz, J. (2006). *Antik Yunan Tragedyaları*. (Çev. Y. Onay). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Levi, P. (1987). *Eski Yunan, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi* (Cilt 3). (Çev. N. Erdilek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kiel, M., Alexander, J. (2005). Mora. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, s. 278-283.
- Mansel, A. M. (2011). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Martin, T. R. (2017). *Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a*. (Çev. Ü. H. Yolsal) İstanbul: Say Yayınları.
- Sina, A. (2004). Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(1), s. 37-52.
- Sina, A. (2015). Eskiçağda Atina'da Şenlikler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s. 42-59.

- Şener, S. (2001). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tanilli, S. (2020). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thomson, G. (2004). *Tragedyanın Kökeni*. (Çev. M. H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları.
- Uslu, L. (2018). *Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Yalazı, E., Küçüker, S. D. (2015). Ksenophon'un Oikonomikos Adı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım. *Archivum Anatolicum*, 9(2), s. 57-90.
- Yılmazcan, D. (2020). Antik Yunan'da Oikos ve Kadın. *ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), s. 272-285.
- Yücel, Ç. (2015). Dionysos Bayramları Ve Şenlikler. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), s. 151-164.
- Yüksel, A. (1990). Antik Yunan Tiyatrosu'nda Komedi'nin Evreleri. *DTCF Dergisi*, s. 557-569.
- Zimmermann, B. (2017). *Antik Yunan Komedyaları*. (Çev. A. Selen). İstanbul: Mitos Boyut.

İnternet Kaynakları

- <http://www.antiktarih.com/2019/05/02/minos-uygarligi-avrupanin-ilk-medeniyeti/> (2023, 03 30). tarihinde alındı.
- <https://moa.byu.edu/civilization-at-the-byu-museum-of-art/thesmophoria> (2023, 06 12). tarihinde alındı.
- <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-4967> (2022, 11 9). tarihinde alındı.
- <https://www.worldhistory.org/image/9851/thesmophoriazusae-red-figure-krater/> (2023, 06 12). tarihinde alındı.

<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14956/antik-yunan-tiyatrosu/> (2023, 06 12). tarihinde alındı.

EKLER

Tablo 1: Aristophanes'in Komedyalarının Kronolojik Listesi.

Tarih	Oynandığı Bayram	Komedyası	Ödül sıralaması	Sahneye çıkarıldığı adı.
MÖ 426	Dionysos Bayramı	<i>Babilliler</i>	1.?	Kallistratos
MÖ 425	Lenaia Bayramı	<i>Kömürcüler</i>	1.	Kallistratos
MÖ 424	Lenaia Bayramı	<i>Atlılar</i>	1.	Aristophanes
MÖ 423	Dionysos Bayramı	<i>Bulutlar I</i>	3.	Aristophanes
MÖ 422	Lenaia Bayramı	<i>Eşekarıları</i>	2.	Aristophanes
MÖ 421	Dionysos Bayramı	<i>Barış I</i>	2.	Aristophanes
MÖ 418	?	<i>Bulutlar II</i>	?	?
MÖ 414	Dionysos Bayramı	<i>Kuşlar</i>	2.	Kallistratos
MÖ 411	Lenaia Bayramı	<i>Kadınlar Savaşı</i>	?	Kallistratos
MÖ 411	Dionysos Bayramı	<i>Kadınlar Şenlikte</i>		?
MÖ 405	Lenaia Bayramı	<i>Kurbağalar</i>	1.	Philonides
MÖ 392	?	<i>Kadınlar Mecliste</i>		
MÖ 388	?	<i>Servet II</i>	1.?	

Tablo 2: Komedyalarda Yer Alan İsimler ve Anlamları.

Karakter Adı	İsmin Anlamı
Lysistrata	Orduların dağıtılması / Orduları dağıtan
Kleonike	Adil zafer
Praksagora	Kamusal alanda etkili kadın.
Blepyros	Dikizci, röntgenci

Komedyalarda Yer Alan Kişiler

1. *Kadınlar Savaşı*

Lysistrata

Kleonike

Myrrhine

Lampito

Spartalı'nın eşi

Magistrate

Birkaç Kadın

Birkaç Eş

Kinesias

Myrrhine'nin eşi

Bebek

Myrrhine ve Kinesias'ın bebeği

Haberci

Spartalı haberci

Sparta Temsilcisi

Atina Temsilcisi

Kadınlar Korosu

Erkekler Korosu

Erkekler Koro Lideri

2. Kadınlar Şenlikte

Akraba Euripides'in akrabası

Euripides

Hizmetçi Agathon'un hizmetçisi

Agathon

Kritylla

Mika

Çelenk Satıcısı

Kleisthenes

Okçu

Koro *Thesmophoria* Kutlayan Kadınlar

Atinalı Bir Kadın

Mania

Elaphium

Teredon

3. *Kadınlar Mecliste*

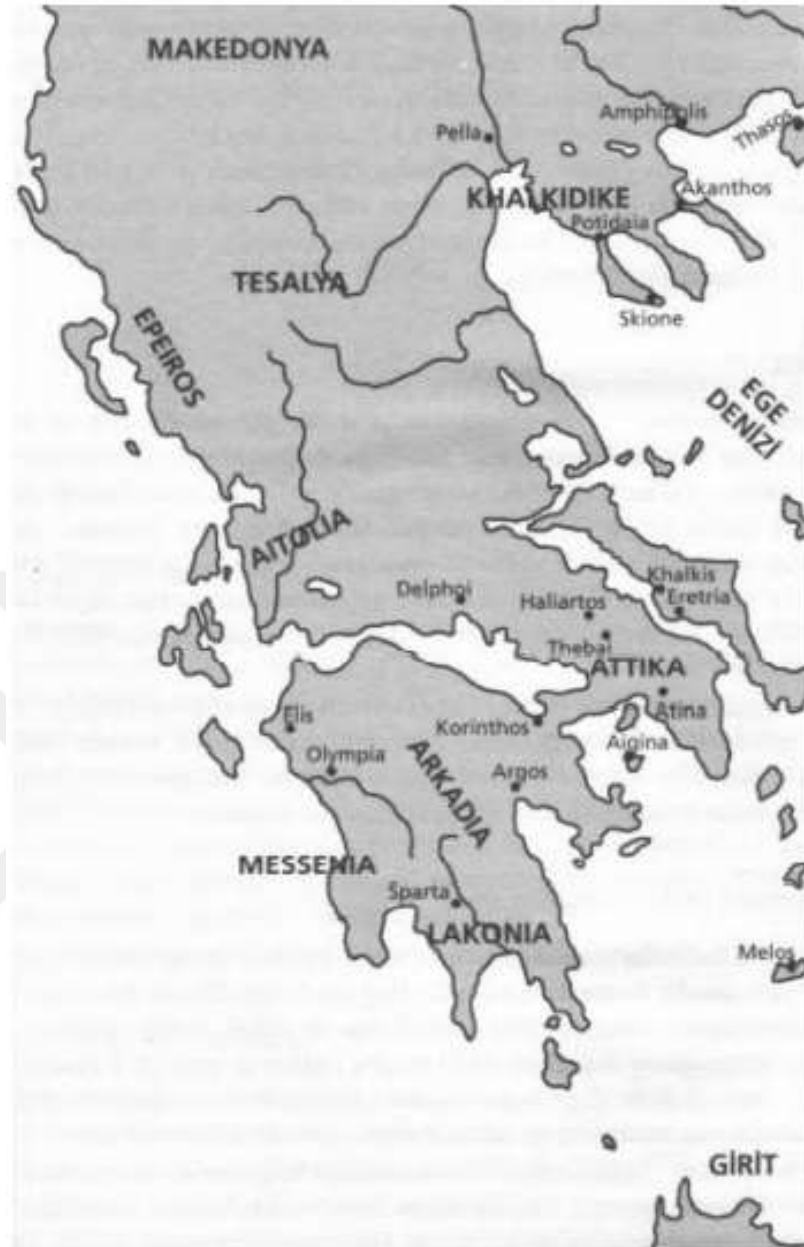
Praksagora	Atinalı Bir Kadın
Birinci Kadın	
İkinci Kadın	
Blepyros	Praxagora'nın eşi
Bir Adam	Blepyrus'un komşusu
Khremes	Atina Yurttaşı
Bencil Adam	
Haberci	
Genç Kız	Atinalı Bir Kız
Epigenes	Genç Kızın Aşığı
Birinci Yaşlı Kadın	
İkinci Yaşlı Kadın	
Üçüncü Yaşlı Kadın	
Hizmetçi	Praksagora'nın Kadın Kölesi
Korobaşı ve Koro	

Harita 1: MÖ 8. ve 5. Yüzyıllarda Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Genişlemesi. (Levi, 1987).

Harita 2: MÖ 6. Yüzyıl Attika Ve Atina'nın Gelişimi. (Levi, 1987).

Harita 3: Anakara (Kıta) Yunanistan. (Tekin, 2016).

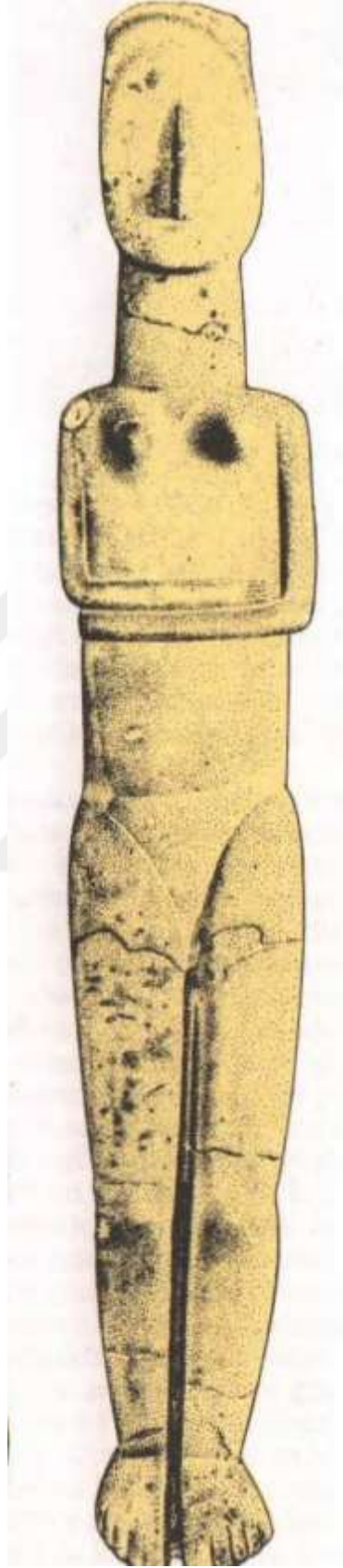
Harita 4: Peloponnesos Savaşları. (Martin, 2017).

Harita 5: Peloponnesos Savaşları. (İplikçioğlu, 2015).

Görsel 1: Kadın idolü, Naksos MÖ 3000. (Levi, 1987)

Görsel 2: Kadın İdolü, Naksos MÖ 2600-2500. (Levi, 1987).

Görsel 3: Tunç Çağına Ait Kadın Figürinler. (Levi, 1987).

Görsel 4: Üç Minos Kadını GÖsteren Fresk.
<http://www.antiktarih.com/2019/05/02/minos-uygarligi-avrupanin-ilk-medeniyeti/>
(30.03.2023 / 17:48'de) Alınmıştır.

Görsel 5: Kadın ve Erkek Akrobatların Boğanın Üzerinden Atlamasını Gösteren Fresk. <http://www.antiktarih.com/2019/05/02/minos-uygarligi-avrupanin-ilk-medeniyeti/> (30.03.2023 / 17:50'de Alınmıştır.)

Görsel 6: Bir Ekmekçide Çalışan Kadınlar; Boeotia İşi Pişmiş Topraktan Bir Model. (Levi, 1987)

Görsel 7: British Museum'daki boyalı Pişirilmiş Topraktan Kadınların Dedikodu Sahnesi. (Levi, 1987)

Görsel 8: Atina Ulusal Müzesi'ndeki Taştan Bir El Değirmeninde Buğday Öğüten Kadın, MÖ 5. Yüzyıl. (Levi, 1987)

Görsel 9: Aristophanes. Bronz Baş. Yaklaşık 200 Yılında Tarihlenen Ünlü Bir Özgün Yapıtın Repliki. (Bonnard, 2004)

Görsel 10: Çeşme Başında Sohbet Eden Kızlar. VI. Yüzyılın Atina Amforasından Ayrıntı. (Bonnard, 2004)

Görsel 11: Thesmophoria, 1894 – 1897, Francis David Millet. Brigham Young Üniversitesi Müzesi. <https://moa.byu.edu/civilization-at-the-byu-museum-of-art/thesmophoria> (12.06.2023 / 14.45'te Alınmıştır.)

Görsel 12: Aristophanes'in Thesmophoria'sından bir Attika Kırmızı Figürlü Krater'den Sahne. Apulia, MÖ 370. Martin von Wagner Müzesi, Würzburg, Almanya. <https://www.worldhistory.org/image/9851/thesmophoriazusae-red-figure-krater/> (12.06.2023 / 14.50'de Alınmıştır.)

Görsel 13: Atina Akropolünün Eteklerinde Dionysos Tiyatrosu'nun 4. Yüzyıldan Kalma Taş Versiyonu. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14956/antik-yunan-tiyatrosu/> (12.06.2023 / 10.56'da Alınmıştır.)

Görsel 14: Dionysos Tiyatrosu. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14956/antik-yunan-tiyatrosu/> (12.06.2023 / 10.56'da Alınmıştır.)

Görsel 15: Dionysos Tiyatrosu. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14956/antik-yunan-tiyatrosu/> (12.06.2023 / 10.56’da Alınmıştır.)